

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Kadri Vlassov

KARS § 87 KOHALDAMINE NOORTE TÄISKASVANUTE SUHTES

Magistritöö

Juhendaja

MA Anna Markina

Tallinn

2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. NOORE INIMESE ARENG	8
1.1. Aju areng ja küpsus.....	9
1.2. Psühhosotsiaalne küpsus.....	14
1.3. Identiteedi kujunemine.....	16
1.4. Emotsionaalne küpsus.....	26
1.5. Iseseisvumine	28
2. NOORE INIMESE SOTSIAALSE JA VAIMSE ARENGU HINDAMINE.....	32
2.1. Noore arengulise taseme hindamine ja väljaõppe vajadus	32
2.2. Mõjutusvahendi vähese kohaldatavuse põhjused	37
2.3. Vanusepiiri tõstmise vajadust või mitte põhjendavad tegurid	39
2.4. Kohtupraktika analüüs	44
2.5. Positiivsed ja negatiivsed küljed noortele täiskasvanutele mõjutusvahendi kohaldamisel: spetsialistide vaatepunkt	51
2.5.1. Mõjutusvahendi kohaldamise positiivsed küljed	51
2.5.2. Mõjutusvahendi kohaldamise puudujäägid.....	53
KOKKUVÕTE	57
SUMMARY	62
LÜHENDITE LOETELU	67
KASUTATUD ALLIKAD	67
Normatiivaktid	67
Kohtulahendid	68
Kirjandus	70

SISSEJUHATUS

Kui aastani 2017 oli Eestis registreeritud kuritegude arv languses, misjärel püsis stabiilsena mitu aastat, siis alates aastast 2023 on kuritegude arv taaskord tõusutrendis. Aastal 2023 registreeriti kokku 27 465 kuritegu, mis on 7% enam kui aastal 2022. Registreeritud kuritegudest peamised olid vargused, kehaline väärkohtlemine ja mootorsõiduki joobes juhtimine.¹ Tekib küsimus, et mida saaks ära teha, et taastada kuritegevuse langustrend ja tagada elanikkonna jätkuv turvatunne.

Kuriteo toime pannud isikute taasühiskonnastamine ja retsidiivsuse vähendamine on üks oluline eesmärk, mida täita lisaks sellele, et isik kannab toime pandud teo eest karistust. Veelgi olulisem on aga ennetada seda, et kurjategijad panevad oma tegusid toime korduvalt, mistõttu oleks neid vaja suunata seaduskuulekale teele. Eriti tähtis on suunata retsidiivsuse vähendamise ressursse noortele, et ennetada kuritegeliku käitumismustri sügavamalt kujunemist, kuivõrd mida vanemaks saab inimene, seda keerulisem on suunata teda õiguskuulekale teele. Noored on vastuvõtlikumad muutustele, kuna nende isiksus ja käitumismustrid on alles kujunemas ning varajane sekkumine võib aidata vältida kuritegeliku eluviisi juurdumist ning muuta noored seaduskuulekateks ja ühiskonnale kasulikeks kodanikeks.

Üks suur samm selle suunas tehti aastal 2018, mil toimus karistusseadustiku reform, mille üheks keskpunktiks oli just KarS § 87 muutmine ja seda põhjusel, et vähendada alaealiste ja noorte täiskasvanute korduvaid õigusrikkumisi, teisalt selleks, et soodustada taastava õiguse rakendamist.² Sätte eesmärgiks on eelkõige retsidiivsusriski vähendamine, sest hiljaaegu täisealiseks saanud inimesi on kergem resotsialiseerida, kohaldades nende suhtes kasvatuslikke meetmeid kui karistust.³ 01.01.2018 tunnistati kehtetuks alaealise mõjutusvahendite seadus (edaspidi AMVS) ning jõustus uus karistusseadustiku (edaspidi KarS) redaktsioon. Muudatuse

¹ Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2023. Tallinn, 2023. – Arvutivõrgus: <https://www.justdigi.ee/kuritegevus2023/>

² Kriminaalpoliitika. Eestis luuakse alaealiste õigusrikkujate erikohtlemise süsteem. Tallinn, 2017. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kriminaalpoliitika/eestis-luuakse-alaealiste-oigusrikkujate-erikohtlemise-susteem>

³ Sootak, J; Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2021. Arvutivõrgus: https://karistusseadustik.juuraveeb.ee/sisu/44058/_87_alaealisele_ja_noorele_taiskasvanule_kohaldata,_§_87/3.

tulemusena ei loodud karistusseadustikku eraldi peatükki selle kohta, mis sätestaks alaealiste kriminaalvastutuse, kuid täiendati KarS § 87. Kui AMVS sätestas mh alaealistele kohaldatavad mõjutusvahendid, siis uue, 2018. aasta reformi käigus toodi ka materiaalsesse karistusõigusesse noore täiskasvanu mõiste ning muudeti KarS § 87 pealkirja, mis räägib lisaks alaealisele ka noorest täiskasvanust.⁴ KarS-i mõistes on noore täiskasvanu näol tegemist inimesega, kes on vanuses 18 kuni 20 eluaastat ehk inimene, kes on bioloogiliselt küll täiskasvanu vanuses, kuid pole valmis kandma veel täiskasvanu vastutust. Täiskasvanuks saamine ei ole pelgalt 18-aastaseks saamine, vaid see tähendab ka sotsiaalne, vaimse ja emotsionaalse küpsuse saavutamist. Varasemalt kohaldati täiskasvanu suhtes karistust üldkorras, olenemata tema vanusest. Noorte täiskasvanute karistamise eesmärk ei tohiks aga olla puhas juriidika, vaid arvestama peaks ka noorte inimeste isiksusi. Noore inimese karistamise asemel peaks noor saama võimaluse edendada oma elu, mille tulemusena osata teha parem valik tulevikus.

Täpsemalt näeb KarS § 87 lg 7 ette, et paragrahvis ettenähtud mõjutusvahendeid (välja arvatud hoiatus ja kinnisesse lasteasutusse paigutamine) võib kohaldada ka isiku suhtes, kes oli kuritegu toime pannes 18-20 aastat vana, st täisealine. Kui KarS §-i 87 seni kehtinud redaktsioon lubas kohaldada mõjutusvahendeid isikule, kes oli alaealine nii teo kui ka kohtuotsuse tegemise ajal, siis uus redaktsioon alaealisust enam kohtuliku arutamise ajal ei nõua.⁵ Erinevus paragrahvi kohaldamisel võrreldes alaealistega on ka see, et kui sama paragrahvi teine lõige sätestab sanktsioonid väärtegude puhul, siis noori täiskasvanuid väärtegude osas alaealistega sarnaselt kohelda ei saa.

KarS § 87 sätestab alaealisele ja noorele täiskasvanule kohaldatavad mõjutusvahendid teo toimepanemise tagajärjena. Kuivõrd käesolev magistr töö keskendub noorele täiskasvanule, siis käsitleb töö autor peamiselt vaid noorele täiskasvanule kohaldatavad mõjutusvahendeid. Nooreks täiskasvanuks loetakse isikut, kes on vanuses 18-20 eluaastat. Käesolev magistr töö keskendub KarS § 87 kohaldamisele noore täiskasvanu suhtes, mistõttu ei käsitle töö autor alaealise suhtes KarS § 87 kohaldamist. Kui eelmainitud paragrahvi esimene lõige sätestab mõjutusvahendid, mida

⁴ J. Sootak; P. Pikamäe. Viidatud töö.

⁵ Markina, A, jt. Noorte õigusrikkujate uuring. Lõpparuanne. Tartu: Justiitsministeerium, 2021. Arvutivõrgus: https://skytte.ut.ee/sites/default/files/2022-04/noorte_oigusrikkujate_uuring_lopparuanne_22.10.2021.pdf, lk 32

kohus võib kohaldada vähemalt neljateist-, kuid alla kaheksateistaastaselt kuriteo toime pannud isikule ja sama paragrahvi teine lõige väärteo toimepanemise korral, siis lõikest seitse tuleneb, mis mõjutusvahendeid saab KarS § 87 kohaldada isiku suhtes, kes on tegu toime pannes olnud vanem kui 18, kuid noorem kui 21.⁶

Sisult on mõjutusvahendid alaealise ja noore täiskasvanu suhtes pea samad kuid kaaludes, kas mõjutusvahendi kohaldamine on võimalik, peab kohus lähtuma erinevatest asjaoludest. See tähendab, et kui alla 18-aastase isiku puhul eeldatakse piiratud süüvõime olemasolu ja paragrahvi rakendamine on sellest tulenevalt eelduslikult põhjendatud, siis noore täiskasvanu puhul rakendub üldine sanktsioonisüsteem, sest nende näol on eelduslikult tegemist süüvõimeliste inimestega. Kohus ei ole kohustatud kohaldama KarS § 87-s sätestatud mõjutusvahendeid ning kui alaealise isiku puhul peab kohus põhjendama, miks ta jättis mõjutusvahendi kohaldamata, siis noore täiskasvanu puhul peab kohus vastupidiselt selgitama, miks ta otsustas määrata isikule karistuse asemel mõjutusvahendi. Kui isik on süüvõimeline, järgneb toime pandud kuriteole vastutus üldkorras. Kohus võib vabastada isiku karistusest, rakendades tema suhtes mõjutusvahendit, kuid seda vaid juhul, kui selleks annavad aluse kuriteo asjaolud ning kuriteo toime pannud isiku vaimse ja sotsiaalse arengutaseme erandlikud asjaolud. Erinevus võrreldes alaealisele mõjutusvahendi kohaldamisega seisneb ka selles, et kui alaealisele saab mõjutusvahendit rakendada nii väärteo kui ka kuriteo toimepanemise korral, siis noore täiskasvanu puhul rakendub väärtegede toimepanemise eest karistamisel üldvastutus.⁷

Pealtnäha tundub KarS § 87 lg 7 lahendus probleemile, kuidas suunata just noori täiskasvanuid seaduskuulekale teele, et neist ei saaks kuritegusid toime panevad täiskasvanud inimesed. Reaalsus aga nii lihtne see ei ole. Aastal 2021 viidi Justiitsministeeriumi tellimusel läbi Noorte õigusrikkujate uuring, millest nähtuvalt noori täiskasvanuid peab kohtlema sarnaselt alaealistega lähtuvalt sellest, mis on iga individuaali vajadused ja tugevused. Reformiga loodu ei ole piisav ning praktikas ei leia noorte täiskasvanute osas KarS § 87 lg 7 sagedast kasutust, mis tähendab, et suuremas osas kuni 20-aastaste täisealiste osas menetlus lõpetatakse või saadetakse kohtusse samadel alustel täiskasvanutega. Spetsialistid on leidnud, et on ebaselge, kuidas hinnatakse noorte

⁶ Karistusõigusseadustik.– RT I, 12.12.2024, 6. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv>

⁷ J. Sootak; P. Pikamäe. Viidatud töö, § 87/ 4.2.

ebaküpsust, kuna puudub ühtne kindel meetod või vahend, mille alusel seda teha. Seda vaatamata sellele, et osad hindamisprotsessid, nagu juhtumiplaan ja kohtueelne ettekanne, mille eesmärk on saada ülevaade noore elust ja taustast, on formaliseeritud.⁸ Eeltoodust tulenevalt on peamiseks uurimisprobleemiks KarS § 87 lg 7 vähene kohaldamine noorte täiskasvanute seas, kuigi säte peaks aitama kaasa noorte rehabiliteerivale kohtlemisele.

Uurimisprobleemi lahendamiseks püstitab töö autor järgmised uurimisküsimused, millele magistritöös vastab:

- a. Kuidas mõjutab noorte täiskasvanute aju areng nende otsustusvõimet ja vastutustundlikkust ning kas noore inimese aju on 21. eluaastaks täielikult välja arenenud?
- b. Kuidas mõjutab noore täiskasvanu psühholoogiline ja emotsionaalne areng nende otsuseid ning kuidas mõjutavad sotsiaalsed ja psühholoogilised tegurid noorte täiskasvanute käitumist?
- c. Kas ja kuidas hinnatakse Eesti õigussüsteemis noorte täiskasvanute sotsiaalse ja vaimse arengu taset KarS § 87 kohaldamisel?
- d. Mis vanuses noori inimesi peaks käsitlema noore täiskasvanuna?

Autor on magistritöö kirjutamisel kasutanud eelkõige kvalitatiivset uurimismeetodit, kuid osaliselt ka empiirilist. Töö esimeses osas viib töö autor eelkõige erialakirjandusele, teadusartiklitele ning teises osas lisaks õigusaktide kommenteeritud väljaannetele. Teises magistritöö osas analüüsib autor peamiselt kohtulahendeid, erinevaid vaimse tervise hindamisega seonduvat ning samuti KarS § 87 rakendamisega kokkupuutuvatelt inimestelt saadud vastuseid. Eeltoodu alusel saab töö autor vastused püstitatud uurimisküsimustele, miskaudu saab vastuse uurimisprobleemile.

Magistritöö allikaid valides oli töö autor allikate osas kriitiline ning kasutas eelkõige allikaid, millele oli rohkelt viidatud. Peamised töös kasutatud allikad olid teadusanalüüsid ja -artiklid, kuid ka seaduste kommenteeritud väljaanded. Üheks töö allikaks on ka kohtupraktika Eestist, kuid

⁸ A. Markina, jt. Viidatud töö, lk 152.

kasutatud on ka allikaid, millest nähtub noorte täiskasvanute karistamine või mõjutamine teistes riikides.

Töö autor valis magistritöö teemaks noorte täiskasvanute osas KarS § 87 kohaldamise, kuna leidis, et kuritegevuse tõus on oluliseks probleemiks ühiskonna turvalisuse tagamisel ning üheks peamiseks viisiks kuritegevuse vähendamiseks tulevikuks on tegeleda nendega, kelle arengut on võimalik rohkem mõjutada ehk lisaks alaealistele on need noored täiskasvanud. Alaealistele KarS § 87 kohaldamise osas on ka rohkem praktikat, mistõttu töö autor ei keskendunud sellele. Lisaks viib Justiitsministeerium kriminaalpoliitika osakond koostöös Riigiprokuratuuriga ellu projekti „Noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamine“, mille kestuseks on 01.02.2023 kuni 31.12.2029.

Tööd iseloomustavad märksõnad on järgnevad: noor täiskasvanu, KarS § 87 lg 7, sotsiaalne ja vaimne areng, kohtueelne ettekanne.

1. NOORE INIMESE ARENG

Lastekaitseaduse (edaspidi LasteKS) § 3 lg-st 2 tulenevalt on laps iga alla 18-aastane isik.⁹ Seaduse eelnõust tulenevalt saab isikut nimetada lapseks alates tema sünnihetkest kuni selleni, mil ta saab 18 aastat vanaks.¹⁰ Sama põhimõtte tuleneb ka Laste Õiguste Konventsioonist, millega Eesti Vabariik ühines 26.09.1991 Ülemnõukogu otsuse alusel ning mis jõustus Eesti suhtes 20.11.1991. Laste Õiguste Konventsiooni artikkel üks annab lapse mõiste. Lapseks saab nimetada iga alla 18-aastast isikut, kui lapse suhtes kohaldatava seaduse põhjal ei loeta teda varem täisealiseks.¹¹ Tsiviilseadustiku üldosa seaduse (edaspidi TsÜS) § 8 lg 2 sisustab lapse olemust sellega, et isikul puudub täielik teovõime, teisisõnu tegemist on alaealise ehk alla 18-aastase isikuga.¹² Perekonnaseadusest (edaspidi PKS) sisustab aga mõistet laps laiemalt, kuivõrd eelmainitud seadus reguleerib lapse ja vanema vahel olevaid õiguslikke suhteid ka pärast seda, kui laps on saanud 18 aastat vanaks.¹³

Ka rahvusvaheline õiguskeskkond on oma praktikas üha rohkem arvestanud noorte õiguste ja nende arenguliste eripäradega. ÜRO Laste Õiguste Konventsioon rõhutab noorte õigust saada kaitset ja arvestamist nende arenguvajadustega.¹⁴ See ei tähenda ainult seda, et noori tuleb karistada leebemalt võrreldes täiskasvanutega, vaid ka seda, et tuleb pakkuda alternatiivseid meetmeid, mis aitavad neil parandada oma käitumist ja integreeruda ühiskonda. Samuti on Euroopa Inimõiguste Kohus oma praktikas korduvalt toonitanud, et noorte täiskasvanute puhul tuleb arvestada nende arengulisi omadusi ja karistus ei tohi olla ebaproportsionaalne ega olla takistuseks nende edasisele arengule. Seetõttu on äärmiselt oluline analüüsida, kuidas Eesti

⁹ Lastekaitseadus. – RT I, 31.12.2024, 23. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122024023?leiaKehtiv>

¹⁰ Lastekaitseadus. Eelnõu. – Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f3beec87-7eaf-4aad-afa0-aacbdde93a4c/>, lk 1.

¹¹ Lapse õiguste konventsioon, RT II 1996, 16, 56.

¹² Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 31.12.2024, 48. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122024048?leiaKehtiv>

¹³ Perekonnaseadus. – RT I, 06.07.2023, 7. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127062012012?leiaKehtiv>

¹⁴ <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

õigussüsteem rakendab neid rahvusvahelisi nõudeid ja kas see arvestab noorte täiskasvanute arenguvajadusi.

Eeltoodust tulenevalt näib esmapilgul olevat mõistlik ja loogiline seisukoht, et alaealiste puhul tuleks kohaldada leebemaid mõjutusvahendeid, samas kui täisealisi peaks karistama vastavalt üldisele korrale. Siiski, reaalsuses ei ole olukord sugugi nii must-valge, kuna ei ole võimalik kindlaks määrata ühtset hetke, mil noor inimene hakkab käituma vastavalt täiskasvanu vastutusele ja käitumisnormidele.

Ei ole kahtluse all, et tänapäeva Eesti õigusruumis täisealiseks saamisega kaasnevad muutused ei ole drastilised ning ei saa tõmmata piiri, et kui inimene on kuriteo toime pannud päev enne oma 18. sünnipäeva, kohaldatakse tema suhtes ühesuguseid mõjutusvahendeid, kuid pärast 18. sünnipäeva toimub muutus. Kurjategijate kognitiivne muutus leiab aset just vanuses 18-24 eluaastat ning eelmainitud vanuses noored täiskasvanud sarnanevad pigem 15-17-aastastele kui täiskasvanutele vanuses 24+ eluaastat. Noored inimesed küpsevad vähemalt 20. eluaastate keskpaigani, mistõttu põhjused rakendada noorte täiskasvanute suhtes erikohtlemist, on suuresti samad, mis alaealistegi puhul.¹⁵

1.1. Aju areng ja küpsus

Kuigi karistusseadustiku § 87 lg 7 arvestab noorte inimeste vanuses 18-20 arengulise ebaküpsuse eripäradega, võimaldades kohaldada neile mõjutusvahendeid, siis viitavad erinevad neuropsühholoogilised arenguteooriad sellele, et 21. eluaastaks ei ole aju täielikult välja arenenud, vaid aju arenemine jätkub vähemalt kuni 25-eluaastani. Eelkõige prefrontaalse koore küpsemine, mis on enim seotud enesekontrolli ja muu sellega seonduvaga. See omakorda viitab, et noor inimene pole võimeline tegema otsuseid ning nende võimalikest tagajärgedest aru saama.¹⁶

¹⁵ Farrington, D. P, jt. Young Adult Offenders. The Need for More Effective Legislative Options and Justice Processing. Criminology and Public Policy, volume 11, Issue 4, 2012, lk 730.

¹⁶ Samas, lk 730.

Alaealiste justiitsreform taandub arusaamale, et lapsed on täiskasvanust erinevad ning neid peaks ka täiskasvanutest erinevalt kohtlema. Selline eristamine lõpeb paljudes riikides peale seda kui inimene saab täisealiseks ehk 18 aastat vanaks ning arvestamata jääb see, et peale 18-aastaseks saamist aju areng jätkub lausa kuni 20. eluaastate keskpaigani.¹⁷ Noored inimesed on täiskasvanutega võrreldes ja oma aju arengutasemest tulenevalt impulsiivsemad, riskialtimad ja arvestavad vähem pikaajaliste tagajärgedega. Neil on täiskasvanutest erinevad vajadused, millega peab tegelema sihipärase sekkumise abil ning tänu sellele nad justkui kasvavad kuritegude toimepanemisest välja, seda aga ei toimu üldkorras karistamise näol. Läbi viidud uuringutest nähtub, et kui võrrelda noori, keda karistatakse n-õ üldkorras, oli retsidiivsuse näitaja kõrgem kui neil noortel, kelle asja arutati alaealiste kohtus.¹⁸ Leitud on, et noortel inimestel, kes on viibinud vahi all, on võrreldes üldpopulatsiooniga suurem tõenäosus neuropaudele, sh õpipuudele, ajuvigastustele ja kommunikatsioonihäiretele.¹⁹

Erinevates riikides on tõdetud, et alaealiseks olemise ja nooreks täiskasvanuks olemise vaheline piir on väga hägune, kuid arenguliselt on noored täiskasvanud alaealistele rohkem sarnasemad kui vanematele täiskasvanutele. Ei ole võimalik konkreetselt öelda, mis vanusest on inimese aju täielikult välja arenenud.²⁰ Viimaste aastate jooksul on uuringud noore inimese aju arengu kohta muutnud seda, kuidas koheldakse noori, kes panevad toime kuritegusid. Uuringud on näidanud, et noortel inimestel on võrreldes täiskasvanutega vähem kontrolli, nad on vastuvõtlikumad oma eakaaslaste survele ning neil on raskusi hindamaks oma käitumise pikaajalisemaid tagajärgi. Noorukite ajus alles toimuvad suurt tähtsust omavad muutused. Lisaks annab noore inimese arenemisjärgus aju aluse arvata, et inimene kasvab antisotsiaalsetest käitumismustritest välja. Ka kuritegevuse statistikast nähtub seos aju arengukõveraga – on levinud, et teismelised ja noored rikuvad seadust, kuid levinud on ka see, et 20. aastate lõppu jõudes noored lõpetavad seadusrikkumiste toimepanemise. Vaid väga väikene osa noortest jätkavad kuritegeliku elustiiliga pärast täielikku täiskasvanuikka jõudmist. Lisaks on uuringutega leitud, et raskemad karistused ei

¹⁷ Stamm, A. A. Young Adults Are Different, Too: Why and How We Can Create a Better Justice System for Young People Age 18 to 25. *Texas Law Review*, volume 95, 2017, lk 72.

¹⁸ A. A. Stamm. Viidatud töö, lk 73.

¹⁹ Howard League for Penal Reform. Sentencing Young Adults. Making the case for sentencing principles for young adults, The Howard League for Penal Refrom and Transition to Adulthood (T2A) Alliance, 2018, lk 5.

²⁰ Samas, lk 74.

vähenda retsidivismi, eriti noorte puhul. Ei ole leitud seost selle vahel, et vangistusest tingimuslikult vabastatud noortel vanuses 14-25 eluaastat oleks retsidivismimäär väiksem võrreldes sama vanuseklassi noortega, keda karistati reaalse vangistusega.²¹

Aju juhib inimese mõtteid, emotsioone ja liikumist ning on alates sünnist pidevas arengus ja muutumises. Ajul on seega väga palju erinevaid ülesandeid. On laialt levinud arvamus, et aju areng lõppeb ajaks, mil inimene saab 18-aastat vanaks. Tegelikult see aga tõe ei vasta. Vaatamata sellele, et vanuse poolest on inimene justkui täiskasvanu, siis arvestades aju arengut, ei ole ta tegelikult täielikult küps. Kõik aju osas arenevad erineva kiirusega. Otsuste langetamise seisukohalt üks tähtsaim aju osa on prefrontaalne korteks ehk eesajukoor, teisalt on see üks kõige aeglasemini arenevaid ajupiirkondi, mistõttu saavutab oma küpsuse viimasena. Eesmise otsmikusagara ja selle ühenduste areng jätkub 20. eluaastateni.²² Prefrontaalse koore areng vastutab mõtlemisprotsesside, otsuste tegemise, samuti impulsi kontrollimise ja sotsiaalse käitumise eest. See tähendab, et inimene, kes on saanud täisealiseks, ei ole kohe võimeline tegema ratsionaalseid otsuseid ja mõistma nende otsuste kaugeleulatuvaid tagajärgi. Aju jätkuv areng võib tuua kaasa riskialti ja impulsiivse käitumise, millega omakorda kaasneb mõtlematu teguviis ja tagajärgedega mitte arvestamine.²³ Eeltoodust järeldub, et ei ole mõeldav karistada noort inimest sarnaselt aju arengu lõpetanud täiskasvanud inimesega, kuivõrd noore inimese aju ei ole arenenud selliselt, et ta mõistaks oma tegude tagajärgi.

Noorukieas ja noore täiskasvanu eas vanuses 18-25 eluaastat on suurem tõenäosus, et inimesed panevad toime tegusid, mille tagajärgele nad ei mõtle. Nii näiteks juhivad joores peaga autot, tarvitavad keelatud aineid või tegelevad muu suuremal või väiksemal määral antisotsiaalse käitumisega. Sellest hoolimata on, et on palju näiteid, et noores eas inimesed kalduvad riskantselt käituma ning puuduvad tõendid selle kohta, et näiteks nende vanemad kalduvad vähem riskantselt käituma. Laboratoorsed uuringud ei ole veel andnud järjepidevaid tõendeid selle

²¹ Howard League for Penal Reform. Viidatud töö, lk 75.

²² Tuulik, M. Kas paksem ajukoor on parem ehk mis on inimliku intelligentsi ja mõtlemise alus? Õpetajate leht, 2017. Arvutivõrgus: <https://opleht.ee/2017/10/kas-paksem-ajukoor-on-parem-ehk-mis-on-inimliku-intelligentsi-ja-motlemise-alus/>

²³ Dayan, J, jt. Adolescent brain development, risk-taking and vulnerability to addiction. National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information. PubMed, 2010, lk 279.

kohta, et noored inimesed on riskialtima käitumisega kui näiteks nende vanemad. Ka nende mõistmis- ja arutlusvõime riskantsetes otsustusolukordades on peaaegu samaväärne nende vanematega. Erinevatest struktuurilistest ja funktsionaalsetest neuropildistamise uuringutest (*neuroimaging studies*) nähtub samuti, et närviskeem läbib noorukieas muutuse, mis on seotud just täidesaatvate funktsioonidega, nagu enese tunnetus ja sotsiaalne tunnetus ning n-ö emotsionaalsel ajal võib olla selle juures oma roll.²⁴

Aju arengut ja küpsemist noorukieas on uurinud kognitiivne neuroteadlane ning noorukite aju arengu ja enesekontrolli ekspert Betty Jo Casey, neuropsühholoog Sarah Getz ning psühholoog ja noorukite ajuarengu ekspert Adriana Galvan, keskendudes eelkõige prefrontaalse ajukoore arengule, mis vastutab planeerimise, enese üle kontrollimise ja otsuste tegemiste eest. Uuringus on leitud, et prefrontaalse ajukoore areng ei lõppe inimese 18-aastaseks saades ning jätkuv areng mõjutab tugevalt inimese käitumist ka vanemas peale seda, kuna noore inimese emotsionaalsed ja prefrontaalsed süsteemid ei tööta veel sarnaselt täiskasvanud inimesele. Eeltoodu paneb noori inimesi käituma riskialtimalt ja impulsiivsemalt.²⁵

Noore inimese areng on seotud kognitiivse kontrolli järk-järgulise efektiivsuse suurenemisega, mis on sõltuv prefrontaalse ajukoore arengust. Prefrontaalse ajukoore arengu ajal on suurenenud aktiivsus just fokaalsetest prefrontaalsetes piirkondades ning vähenenud neis aju piirkondades, mis aju arengu seisukohalt ei ole nii olulised.²⁶ Leitud on, et aju frontaalsagarate areng ei lõpe enne 25. eluaastat ning just see aitab reguleerida otsuste tegemist ja impulsside kontrolli, mis toetavad kuritegelikku käitumist.²⁷ Selles vanuses küpseb aju jätkuvalt edasi ning noore inimese käitumine on vastuvõtlikum eakaaslaste survele.²⁸ N-ö kambavaimu olemasolu noores eas on jaatanud ka

²⁴ J. Dayan., jt. Viidatud töö, lk 279.

²⁵ Casey, B. J, jt. The adolescent brain. National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information. PubMed, 2008, lk 63.

²⁶ Samas, lk 63.

²⁷ Blakemore, S-J, jt. Development of the adolescent brain: implications for executive function and social cognition. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47:3, 2006, lk 296–312.

²⁸ Royal College of Psychiatrists. Written evidence submitted by the Royal College of Psychiatrists to the young adult offenders inquiry, HC 937, 13, 2015, 1.1-1.3.

Tartu Ringkonnakohus oma määruses, kus on selgitanud, et noore täiskasvanu vanuses allutakse teiste, nii noorte kui ka täiskasvanute, eeskujule.²⁹

KarS § 56 lg 1 kohaselt on karistuse mõistmisel eesmärgiks mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Niisamuti rakendatakse antud eesmärki noorte täiskasvanute puhul. Noorte karistamisega ei tohiks kaasneda see, et neil jääb saamata nende arengu jaoks vajalik, sest uuringud on näidanud, et vanusevahemik aastatest 18-25 on inimese arengus ülioluline ning selles arenguetapis on ülioluline saada õiget tuge.³⁰ Kogutud on üha rohkem tõendeid selle kohta, et aju areng jätkub ka noores täiskasvanueas, kui aju valgeaine, kus asuvad juhteteed ja närvirakkude jätked, toimuvad struktuuraalsed muutused, suureneb.³¹ Uuringud on näidanud, et impulsside kontrollimiseks on oluline just seljapoolne külgmõnne prefrontaalne korteks, mis jõuab kõige viimasena n-õ täiskasvanu mõõtmetesse alles varastes 20. aastates. Bioloogiliste muutustega prefrontaalses korteksis kaasneb arutluskäiguoskuse paranemine, abstraktse mõtlemise oskus, planeerimine, tagajärgedega arvestamine ja impulssikontroll. Valge aine tähtsust näitab ka see, et on leitud, et psühhopaatiliste kalduvustega poiste seas esineb valgeaine vähenemist.³²

Eeltoodut tõendab ka see, et andmed aju arengu kohta on kooskõlas sellega, et hoolimatud teod on enamlevinud just varase täiskasvanueani, näiteks autoõnnetuste esinemise kohta. Kanada Alberta Ülikooli teadlased on läbi viinud katse, milles kasutati magnetresonantstomograafiat ning uuriti korduvalt 5-32 aastase inimese ajustruktuure. Uuring viidi läbi 103 uuritava seas ning uuringu tulemusel jõuti järeldusele, et teatud ajupiirkonnad jätkasid küpsemist ka pärast 20. eluaastat.³³ Antud väidet toetab ka see, et näiteks kindlustusseltsides on kuni 25-aastaste eelkõige meeste kindlustusmaksed kõrgemad kui vanemate juhtide puhul, millest saab järeldada, et nende puhul

²⁹ TrtRnKm 1-21-8862, p 18.

³⁰ Howard League for Penal Reform. Viidatud töö, lk 13.

³¹ Kurg, K. Aju areng jätkub ka kahekümnendates eluaastates, 2011. Arvutivõrgus: <https://novaator.err.ee/248941/aju-areng-jatkub-ka-kahekümnendates-eluaastates>

³² D.P. Farrington, jt. Viidatud töö, lk 733.

³³ K. Kurg. Viidatud töö.

eeldatakse riskialtimat käitumist. Ka näiteks ei rendi mõned autorendifirmad autosid alla 25-aastastele või siis maksustatakse alla 25-aastased lisatasuga just eeltoodud põhjustel.³⁴

Psühholoogiaprofessor Laurence Steinberg, arengupsühholoog Dustin Albert, alaealiste õiguskaitse ja nende arengu uurimisega tegelev teadlane Elizabeth Cauffman, arengupsühholoog Jennifer Woolard, psühholoogiaprofessor Sandra Graham ja psühholoog ning neuroteadlane Marie Banich uurisid aastal 2009 ajaperspektiivi, etteplaneerimisoskust ning tagajärgede ootust 10- kuni 30-aastaste inimeste seas. Tulemused näitasid, et planeerimisvõime paraneb järsult noorukiea ja varajaste 20. eluaastate alguses koostoimes võimalike tagajärgede nägemise võimega. Leiti, et kui füüsiline küpsus saabub puberteedi lõpuga umbes 13. eluaastaks, intellektuaalne küpsus 18. eluaastaks, siis aju kõrgemad täidesaatvad funktsioonid ei olnud enne 25. eluaastat tavaliselt välja kujunenud, s.o planeerimine, verbaalne mälu ja impulsikontroll. Järeldati, et inimese aju ei ole täielikult küpseks arenenud kuni 20. aastate alguseni, kuid on keeruline täpselt öelda, kui palju aju küpsemist toimub vanusevahemikus 18-25 aastat.³⁵

Erinevate aju-uuringutega on leitud, et ära peab kasutama veel arenemisjärgus ajuga noore inimese vastuvõtlikkust rehabiliteerimisele, kuna suur osa noori inimesi vabaneb loomulikult teel kuritegeliku käitumise tahtest. Lisaks vähendaks mõjutusvahendite kasutamine karistamise asemel vangistuse kriminogeenset mõju. Lähtuma peaks noorte individualiseeritusest ja sellest, et nad vajavad eakohast sekkumist, mis aitaks neid suunata n-ö õigele teele. Tänapäevased teadusuuringud kinnitavad, et aju areng jätkub ka täiskasvanuikka jõudmisel kuni 25.aastaseks saamiseni, mistõttu on noorte täiskasvanute käitumisvõimekus ja riskialtius võrreldav rohkem alaealiste kui täiskasvanud kurjategijatega.

1.2. Psühhosotsiaalne küpsus

Psühhosotsiaalset küpsust on võimalik jagada kolme erinevasse kategooriasse: vastutus, mis hõlmab endas võimet tegutseda iseseisvalt, olla isemajandav ja omada selget identiteeditunnetust; temperamentsus, mis hõlmab võimet vähendada oma impulsiivsust, kontrollida agressiivseid

³⁴ D.P. Farrington, jt. Viidatud töö, lk 733.

³⁵ D.P. Farrington, jt. Viidatud töö, lk 733.

vastuseid ja riskeerimist ning mõelda enne tegutsemist ning kolmanda kategooriana perspektiivsus, mis hõlmab võimet mõista ja arvestada teiste seisukohti enne tegutsemisotsuse vastuvõtmist. Enim kuritegude toimepanemisega seostati temperamentsust, mis võrreldes vastutuse ja perspektiiviga arenes edasi kuni 20. eluaastate keskpaigani. Arutleti ka selle üle, et tuleks eristada noori täiskasvanuid, kelle kuritegelikkus on seotud nende vanusega vs n-ö püsivad elukäiguga õigusrikkujad. Nad pakkusid välja, et noori ei tohiks n-ö üldkorras karistada kuni 20. eluaastate keskpaigani, lähtudes teadmistest kognitiivse toimimise ja küpsuse arengu kohta. Noored täiskasvanuid vanuses 18-24 sarnanevad rohkem alaealistele kui täiskasvanud õigusrikkujatele.³⁶ Eeltoodust tulenevalt on noored inimesed vastuvõtlikumad rehabilitatsioonile kui täiskasvanud õigusrikkujad.

Kriminaalmenetluse üldistest põhimõtetest tulenevalt kohaldatakse kõiki alaealiste osas välja toodud põhimõtteid võimalusel ka noorte täiskasvanute osas, kes teo toimepanemise hetkel olid vanuses 18-21 eluaastat.³⁷ Sarnane seisukoht on ka vandeadvokaadi abil, kelle kaitsealuste seas on sageli noored inimesed, et KarS § 87 lg 7 sõnastab otseselt, et noori täiskasvanuid peab kohtlema nagu alaealisi.³⁸ Sama seisukoht tuleneb ka juba 2003. aasta Euroopa Ministrite Nõukogu soovistustest Rev(2003)20, mis sõnastab, et arvestades laiendatud üleminekut täiskasvanueale, peaks olema võimalik, et inimesi, kes on nooremad kui 21 aastat, koheldakse alaealistega sarnaselt ja neile kohaldatakse samu mõjutusvahendeid, kui kohtunik on seisukohal, et nad ei ole nii küpsed ja oma tegude keelatuses aru saanud.³⁹

Kuna noorte täiskasvanute psühhosotsiaalne küpsus ei ole täielikult välja arenenud, on oluline arvestada nende otsustusvõime ja impulsiivsete käitumisreaktsioonide arenguga. Psühhosotsiaalne küpsus, sealhulgas sotsiaalsete oskuste ja emotsionaalse tasakaalu areng, on seotud noorte inimese

³⁶ D.P. Farrington, jt. Viidatud töö, lk 734.

³⁷ Lapsesõbralik menetlus. Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses.. Arvutivõrgus: <https://lapsesobralikmenetlus.just.ee/et/spetsialistile-lapsesobraliku-menetluse-juhised/kuriteo-toime-pannud-alaealiste-erikohtlemine>

³⁸ TlnRnKm 1-18-8003, p 2.

³⁹ Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice, 2003, p 11, 12. Arvutivõrgus – <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063>

võimekusega teha vastutustundlikke ja kaalutletud otsuseid. Soovitustest tuleneb mh ka, et selleks, et alla 21-aastaste inimeste tööturule sisenemine oleks efektiivsem, ei tohiks nõuda neilt oma karistusregistri avalikustamist tulevasele tööandjale.⁴⁰ KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendi kohaldamise konteksti see aga ei kohaldu, kuivõrd mõjutusvahendi kohaldamisel karistusregistrisse märget ei jää. Eeltoodu toetab aga väidet, et noor täiskasvanu ei ole täielikult välja arenenud, mistõttu peaks teda kohtlema selliselt, et tema tulevik ei saaks negatiivselt mõjutatud. Noorte täiskasvanute karistamine täiskasvanud õigusrikkujate kombel ei pruugi olla parim viis nende rehabiliteerimiseks, kuna nende psühhosotsiaalne küpsus on arengus, mis vajab individuaalset lähenemist.

1.3. Identiteedi kujunemine

Inimese identiteet kujuneb pidevalt. Identiteedi mõiste selgitamisel saab eristada sotsiaalset ja personaalset identiteeti. Sotsiaalse identiteedi olemus sõltub sellest, millise sotsiaalse grupi inimesega suheldakse ehk suhe inimese ja maailma vahel. Personaalne identiteet seisneb aga inimese personaalsetel kogemustel ja elulool, on rohkem seotud inimese enese tajumise ja minapildiga. Seega personaalne identiteet on miski, mille arenemine algab juba inimese sünnist ja sõltub eelkõige tema perekonna väärtustest. Teisalt sotsiaalset identiteeti hakkab inimene omandama siis, kui hakkab rohkem lävima teiste inimestega, eelkõige, kui hakkab haridust omandama. Vaatamata sellele, et võimalik on eristada kahte identiteeti, on mõlemad siiski teineteisest tugevas sõltuvuses. Personaalne identiteet ehk see, kuidas inimene ennast näeb, on seoses sellega, kuidas teised meid näevad ja määratlevad.⁴¹

Inimese arengukriiside käsitlemisel lähtutakse Erik H. Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooriast. Arenguetappide teooria kohaselt läbib inimene elus kaheksa psühhosotsiaalset kriisi, mis toimuvad üleminekul ühelt elutsükli astmelt järgmisele ning millest igal etapp keskendub konkreetsele arengulisele ülesandele. Vanusevahemikku 18-25 eluaastat käsitleb Eriksoni teooria kohaselt

⁴⁰ Council of Europe Committee of Minister. Viidatud töö, p 11, 12.

⁴¹Tamm, N. Identiteedi mõistest läbi erinevate teooriate. Tallinna Ülikool. Arvutivõrgus: <https://andragoogika.tlu.ee/identiteedi-moistest-labi-erinevate-teooriate/>

varajane täiskasvanuiga, mil inimene seisab silmitsi identiteedi ja läheduse kujundamise küsimustega.⁴²

Eriksoni järgi on noorukieas üheks keskses arenguliseks kriisiks „identiteet vs. rollide segadus“⁴³, mille lahendamine loob aluse järgmisele etapile – „lähedus vs. isoleeritus“, mis on määrav noore täiskasvanu arengus. Kui inimene ei ole suutnud välja kujundada stabiilset enesekuvandit ja identiteeti, võib see takistada lähisuhete loomist ja sotsiaalset toimimist, mis on arenevas täiskasvanueas omandanud veelgi suurema tähtsuse. Vaatamata sellele, et vanuses teatud vajaduste osakaal tõuseb, rõhutas Erikson, et need etapid ei ole ainuüksi bioloogilise vanusega määratud, vaid sõltuvad ka indiviidi arengust, nii sotsiaalsest, emotsionaalsest kui ka kognitiivsest. Seetõttu võib väita, et kuigi inimene jõuab juriidiliselt täiskasvanuikka 18-aastaselt, ei pruugi tema arenguline küpsus veel vastata täiskasvanule esitatavatele ootustele.⁴⁴

Ameerika psühholoogiaprofessor Laurence Steinberg on samuti nõustunud, et tulenevalt noorte arenguküpsusest tuleb neid kohelda seaduse alusel teistest erinevalt ja seda eelkõige tulenevalt ajuteadusest. See, kuidas riik reageerib noorte inimeste õigusrikkumistele ei mõjuta mitte ainult kuritegevuse määra, vaid mõjutab eelkõige noorte endi vaimset tervist ja nende pikaajalisi väljavaateid. Noorukite käitumine ja mõtlemine erineb täiskasvanute omast sh ka seetõttu, et nende ajustruktuur ja ajufunktsioonid on täiskasvanute omast erinevad.⁴⁵

Psühholoog Jeffrey Jensen Arnett võttis kasutusele mõiste tõusev täiskasvanuiga (*emerging adulthood*), mida kasutas vanuseperioodi 18-25 puhul. Esimesena pakkus arengupsühholoogia teooria välja Erik Erikson, kelle teooria kohaselt oli 8 erinevat arengustaadiumit, mida normaalselt arenev inimene peaks läbima, kus puberteedieast hilisteismeeani järgnes noor täiskasvanuiga, mis kestis hilisteismeeast kuni 40. eluaastani, mil algas keskmine täiskasvanuga. Arnett leidis, et

⁴² Psühhosotsiaalne areng. Mida tähendab psühhosotsiaalne areng? Kuidas mõjutab keskkond inimese arengut? Kuidas mõjutab kasvatus ja õpetus inimese arengut? Arvutivõrgus: <https://sites.google.com/view/inimese-elukulg-ja-areng/arenguteooriad/ps%C3%BCChhosotsiaalne-areng>

⁴³ Cherry, K. Identity vs. Role Confusion in Psychosocial Development. Psychosocial Development Guide. 2023. Arvutivõrgus: <https://www.verywellmind.com/identity-versus-confusion-2795735>

⁴⁴ K. Cherry. Viidatud töö.

⁴⁵ Steinberg, L. Adolescent Brain Science and Juvenile Justice Policymaking. Psychology, Public Policy and Law 23(4), lk 418.

paradigma võis olla loogiline 20. sajandi keskel, kuid 20. sajandi lõppedes see ühiskonnaga enam ei kohaldu. Ta põhjendas seda sellega, et kui varasemalt abielluti varem, siis nüüdseks abiellumise mediaanvanus on tõusnud 20. eluaastate lõppu ning pikenenud on koolis käimise ning hariduse omandamise aeg. Kui varasemalt asusid inimesed juba varakult täiskasvanurollidesse ja täiskasvanuikka siirdumist peeti üleminekuks, siis nüüd käsitletakse seda eraldi eluperioodina.⁴⁶

Näitena võib tuua selle, et kui 1970. aastatel abielluti Ameerika Ühendriikides 21- ja 23-aastaselt, vastavalt naised ja mehed, siis aastaks 1996 oli see vanus tõusnud vastavalt 25 ja 27 eluaastani.⁴⁷ Aastaks 2023 oli esmase abiellumise vanus veelgi tõusnud, milleks naiste puhul oli 28 aastat ja meeste puhul 30 aastat.⁴⁸ Sarnaselt on tõusnud ka vanus, mil otsustatakse luua perekond.⁴⁹ Arnett väitis, et tema arenguteooria kohaselt ei ole tõusev täiskasvanuiga mitte noorukiiga ega ka noor täiskasvanuiga, vaid on nii empiirilises kui ka teoreetilises mõttes neist täiesti erinev. Tõusev täiskasvanuiga on teistest erinev tulevalt sellest, et seda iseloomustab sõltumatus ühiskondlikest rollidest ja normatiivsetest ootusetest. Inimene on küll lahkunud lapsepõlvest ja noorukieast, kuid ei ole veel astunud täiskasvanumaailma, kus on kestvad kohustused. Tõusvas täiskasvanueas kogevad inimesed erinevaid võimalike valikuid nii armastuses, töös kui ka maailmavaadetes ning inimese jaoks on erinevad suunad võimalikud, kuna tuleviku osas on põhjanevaid otsuseid tehtud vähe võrrelduna teiste eluperioodidega.⁵⁰

Areneva täiskasvanuuea põhiline eesmärk on see, et sel perioodil on kõige suurem võimalus oma identiteedi leidmiseks nii töö, armastuse kui ka üldiste maailmavaadete osas, kuigi tüüpiliselt on identiteedi kujunemisega rohkem seotud noorukiiga kui arenev täiskasvanuiga. Sellest hoolimata Erikson uskus, et industrialiseeritud ühiskondades on võimalik pikem identiteedi kujunemine, sest enamuse identiteedi kujunemist toimub siiski arenevas täiskasvanueas kui noorukieas. Identiteedi kujunemise uuringud on suunatud küll enamjaolt noorukieale, kuid leitud

⁴⁶ D.P. Farrington, jt. Viidatud töö, lk 730-731.

⁴⁷ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 469.

⁴⁸ Fleck, A. Americans Are Getting Married Older Than Ever. Statista, 2023. Arvutivõrgus: <https://www.statista.com/chart/7031/americans-are-tying-the-knot-older-than-ever/>

⁴⁹ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 469.

⁵⁰ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 469.

on keskkooli lõpuks on inimene oma identiteedi kujundanud pigem harva ning selle areng jätkub ka 20. aastates.⁵¹

Üks Eriksoni teooria hüpoteese oli see, et liikumisega noorukieast täiskasvanuikka kaasneb identiteedi muutus. Võimalik on, et kaalutakse erinevaid identiteedi liike, kuid on ka võimalik, et tekitatakse omale kohustused, mis omavad personaalset tähendust. Inimene areneb kogu terve elu. Kui enne keskkooli või keskkooli ajal toimuvad teatud piiratud hulgal muutused, siis kõige ulatuslikumad muutused identiteedi kujunemise osas toimuvad ülikooliõpingute ajal.⁵² Pärast seda, kui inimene lahkub vanematekodust, hakkab ta kujundama enda identiteeti ja looma maailmavaadet, mis ei ole enam seotud sellega, milline on tema vanemate maailmavaade. Siinkohal on aga oluline rõhutada, et perekond omab siiski väärtuste kujundajana olulist rolli, kuna vanemad annavad edasi oma väärtusi, harjumusi ja veendumusi.⁵³ Siiski vanematekodunt lahkudes hakkab noor inimene katsetama erinevaid rolle ja elustiile. Ka eelnevalt on töös välja toodud, et tänapäeval on noorte õpingud pikemad, elatakse kauem koos vanematega ning ka abiellutakse ja luuakse perekond hiljem, mistõttu kujuneb ka noore inimese isiklik maailmavaade hiljem, miskaudu ka identiteet hiljem kui kunagi varem.

Areneva täiskasvanuea ühed keskseimad küsimused on identiteediküsimused. Enim iseloomustavad arenevat täiskasvanuiga aga identiteediuringud armastuses, töös ja maailmavaadetes. Selleks aga, et arenev täiskasvanu saaks võtta endale romantilisi ja karjäärialaseid kohustusi elus, peab ta enne täitma psühholoogilise ülesande kujundada endale individuaalne ja elujõuline identiteet, mis aitaks kaasa eelmainitud kohustuste suunamisele ja säilitamisele. Identiteedi kujunemisel on kolm olulist aspekti – stiil, staatus ja protsess ning nendel kõigil on oluline tähtsus individualiseerimise protsessis ning pikaajalise identiteedi kujundamine ei pruugi olla kõigile lihtne ülesanne, sest eksisteerib välja palju erinevaid identiteedivalikuid.⁵⁴

⁵¹ Arnett, J. J. Emerging Adulthood. A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties.. National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information. PubMed, 2000, lk 473.

⁵² Waterman, A. S. Identity development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review of research, *Developmental Psychology*, College of New Jersey, 1982, lk 355-356.

⁵³ Basáñez, M. A world of three cultures: honor, achievement and joy. New York: Oxford University Press, 2016.

⁵⁴ Schwartz, S. J., jt. Identity and Agency in Emerging Adulthood: Two Developmental Routes in the Individualization Process, *Youth and Society*, 2005, lk 201-202.

Ameerika psühholoog ja filosoof William James on määratlenud identiteedi kui jäämist samaks inimeseks.⁵⁵ Kliinilise ja arengupsühholoogia James E. Marcia seisukohaks oli aga, et identiteet on miskit, mille kujunemise käigus muudab inimene oma identifitseerimised, uskumused ja oskused kooskõlaliseks tervikuks, mis annab talle sideme minevikuga ja juhised tulevikuks.⁵⁶ Inimese identiteet kujuneb läbi selle, et ta avastab, mille käigus ta omakorda uurib ja katsetab erinevaid suundi, mille tulemusena teeb lõpuks valiku mitme erineva alternatiivi seast. Üheks osaks identiteedi kujundamise puhul on ka sidumise etapp, mis kirjeldab seda, kas inimene jääb püsima oma varasemate tõekspidamistele ja eesmärkidele, väärtustele, loob täiesti uued tõekspidamised, eesmärgid ja väärtused või lisab vanad alternatiivid täiendavalt uuele valitud alternatiivile.⁵⁷

Inimese identiteedi kujunemist, nende käitumist ja arengut aitab paremini mõista Marcia identiteedi staadiumite teooria. Marcia küll keskendus inimestele, kes olid hilises teismeeas, kuid erinevad identiteedi kriisid võivad kohalduda ka vanematele inimestele. Marcia eristas nelja erinevat identiteedi staadiumit, milleks on identiteedi saavutamine, selle ülesehitamine, identiteedi otsing ja selle hajumine. See aitab ka paremini mõista, miks peaks noori vanuses kuni 25 eluaastat käsitlema täiskasvanutest eraldiseisvatena.

Marcia teooria kohaselt ei ole kõik inimesed, kes on 21 aastat vanad, jõudnud faasi, kus nad oleks täielikult oma identiteedi saavutanud (*identity achievement*), mis tähendab seda, et nad võivad olla altimad riskeerima. Marcia teooria kohaselt on identiteedi kujunemine protsess, mitte lõplik staadium. Ka Eriksoni järelduse kohaselt järgneb igale elutsükli perioodile, millel on oma põhiküsimused, ka identiteediküsimus. Inimesed, kes on identiteedi ülesehitamise faasis (*moratorium*) võivad olla oma eluga staadiumis, kus nad võivad toime panna kuritegusid või muid õigusrikkumisi, kuna nad ei ole saavutanud selgust oma elu eesmärkidest ja väärtushinnangutest. Identiteedi hajumise faasis (*identity diffusion*) võib inimene hälbida oma elu eesmärkidest ja väärtustest, miskaudu on vastuvõtlikum sotsiaalsele survele sõpruskonnast ja muudele välismõjutustele, mille tulemusena võidakse toime panna erinevaid süütegusid. Marcia teooria

⁵⁵ Harter, S. The principles of the self: A development perspective. New York: Guilford Press, 1999, lk 216.

⁵⁶ Marcia, J. E., jt. Ego identity: A handbook for Psychosocial Research. New York: Springer-Verlag, 1993, lk 3.

⁵⁷ Kuurme, K. Identiteedi motiivid noorukieas. Magistritöö. Tartu: 2009. - Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/f207ea4d-ac5a-43ab-82ff-b0d7ced7b6e7/content>, lk 6.

kohaselt ei ole noored täiskasvanud veel oma identiteedi leidnud (*foreclosure*), mis võib põhjustada seda, et nad käituvad kooskõlas sellega, mis ei peegelda nende tõelisi väärtusi ja eesmärke. Olles oma identiteedi leidnud, suudavad nad paremini hoiduda vales käitumisest. See, et inimene on oma identiteedi leidnud, ei tähenda aga seda, et ei võiks esineda identiteedi kõikumisi, eriti noores eas, kus inimene liigub erinevate staadiumite vahel sõltuvalt oma elukogemusest ja eluoludest.⁵⁸

Arnett, arutledes Eriksoni arenguteooria üle ning leidis, et Erikson eristas perioodi, mis mõnes mõttes on noorukiiga ja mõnes mõttes noor täiskasvanuiga, kuid samas pole kumbi. Ta kirjeldas seda arenguetappi kui perioodi, mil täiskasvanutele omased ja kohustused lükkuvad edasi, teisalt muutub intensiivsemaks rollieksperimenteerimine, mis algas juba noorukieas.⁵⁹ Sarnast teooriat toetas ka psühholoog Daniel J. Levinson, kuid erinevalt Eriksonist pidas ta vanust 17-33 eluaastat ajaks, mil toimub arengu algfaas ning milliste aastate peamiseks eesmärgiks elus on liikuda täiskasvanute maailma ning arendada välja stabiilne elustruktuur. Kogu selle protsessi käigus kogeb inimene muutusi ja ebastabiilsust ning kogeb seeläbi erinevaid võimalusi armastuse ja töö valdkonnas.⁶⁰

Arnett toetas oma arenguteooriat väitega, et noored lahkuvad kodunt vanuses 18-19 eluaastat, et minna edasi õppima ülikooli, mille käigus enamik neist toetuvad veel oma vanematele, kes neid rahaliselt toetavad. Lisaks elab suur hulk noori mitte oma elamutes vaid ühiselamutes. Tegemist on justkui pooleldi iseseisvumise perioodiga, kuna enda kanda võetakse uusi kohustusi, mis kaasnevad iseseisva elu elamisega, kuid osa kohustustest on jätkuvalt kas vanemate või teiste täiskasvanute õlul. Üheks selle eluperioodi tunnuseks on ka ebastabiilsus, kuna arenevatel täiskasvanutel on teiste vanuserühmadega võrreldes kõige kõrgemad eluruumide vahetamise määrad, hõlmates mõningatel juhtudel ka vanematekoju tagasikolimist. Eeltoodut toetab ka see, et

⁵⁸ Marcia, J. E. Identity and Psychosocial Development in Adulthood. An International Journal of Theory and Research, Volume 2, 2002, lk 12-13.

⁵⁹ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 469.

⁶⁰ Samas, lk 469.

kunagi varem pole nii palju noori inimesi jätkanud peale keskkooli õpinguid teistes õppevormides.⁶¹

Võib eeldada, et noortel endil on raske tunda ennast täiskasvanutena enne, kuid nad on saavutanud elus teatud stabiilsuse, nagu leidnud stabiilse elukoha, lõpetanud kooli, asunud üles ehitama oma karjääri ja abiellunud. Teisalt erinevate uuringutega on järjepidevalt leitud, et just eelmainitud saavutusi elus peavad noored kõige vähem tähtsamateks kriteeriumiteks, mille tagajärjel nad peavad end täiskasvanuteks. Noored ise on pidanud olulisimateks kriteeriumiteks just individuaalsemaid saavutusi, näiteks iseenda eest vastutuse võtmine ja iseseisvalt otsuste vastu võtmine, ka rahalise kindlustunde saavutamine. Enamjaolt saavutatakse selline iseseisvus mingil ajal 20. eluaastates, tavaliselt 20. eluaastate lõpuks. Sageli on piisavaks täiskasvanustatuse tunnuseks ka lapsevanemaks saamine, kuid nagu autor eelnevalt välja tõi, on nii esmase abiellumise kui ka lapsevanemaks saamise vanus tõusnud võrreldes varasemaga märgatavalt.⁶² Kui konkreetselt Eestist rääkida, siis näiteks aastal 1987 sündis kõige rohkem lapsi 22-aastastel emadel, 2017 aastal aga 28-aastastel emadel.⁶³ See näitab, et ka lapsevanemaks saamine, mis on paljude jaoks olulise tähtsusega täiskasvanuks saamisel, on aasta-aastalt kõrgemasse vanusesse tõusnud.

Arenevas täiskasvanueas on võimalik identiteedi kujunemist analüüsida kolmes erinevas põhivaldkonnas nagu armastus, töö ja maailmavaated. Identiteedi kujunemine tähendab eelkõige seda, et inimene proovib erinevaid võimalusi elus, mille tagajärjel liigub järk-järgult kestvate otsuste tegemise suunas. Kõigis kolmes valdkonnas toimub protsessi algus juba noorukieas, kuid peamiselt toimub siiski arenevas täiskasvanueas. Kui noorele pakub kohtamas käimine esimesi romantilisi kogemusi armastusest ja seksuaalsest eksperimenteerimisest, mis sageli kestab vaid mõned nädalad või kuud, siis arenevas täiskasvanueas muutub armumine intensiivsemaks ja tõsisemaks, ka kauem kestvamaks. Sageli on armumine noorukieas umbmäärane ja mööduv ning keskendub küsimusele, kellele ma tahan olla koos siin ja praegu, siis vanemaks saades on

⁶¹ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 471.

⁶² Samas, lk 472-473.

⁶³Eesti Statistika. Esimene laps sünnib perre üha hiljem. Statistikaamet, 2018. Arvutivõrgus. <https://stat.ee/et/uudised/2018/07/03/esimene-laps-sunnib-perre-uha-hiljem>

armumine sügavamal intiimsuse tasemel ja keskendub rohkem küsimusele, et arvestades seda, milline inimene ma olen, siis millist inimest ma soovin endale läbi elu partnerina omada.⁶⁴

Töö osas on tõdetud sarnast kontrasti kui armumise osas, kus noorukieas on kõik mööduv ja umbkaudne, kuid täiskasvanueas tõsisem ja fokusseeritum. Paljud noored töötavad juba varases eas, mis aitab kaasa nende paremale aja ja rahaga ümberkäimisele, kuid varases eas omatavad töökohad ei anna sageli teadmisi ja kogemusi, mis on vajalikud nende tulevastest ametites. Sageli on esimesed töökohad just teenindusega seotud valdkondades nagu restoranid ja jaekauplused, kus kognitiivseid väljakutseid esineb vähe. Kui noored suhtuvad oma töökohtadesse vaid võimalusena teenida raha, mitte ettevalmistusena tulevaseks karjääriks ning nende töötamise eesmärgiks on vaid see, et finantseerida oma vaba aja veetmist nagu näiteks kontserdid, reisimine, riided, väljas einestamine jms, siis arenevad täiskasvanud soovivad erinevaid töökogemusi omandades keskenduda eelkõige täiskasvanurolliks ettevalmistumisele. Tulevast töökohta valides kaaluvad nad mh ka seda, kuidas saadavad töökogemused mõjutavad nende karjääriteel valitavaid ametikohti. Uurides erinevaid ametialaseid võimalusi, püstitavad nad mh ka identiteedialaseid küsimusi, nagu millises töös ma hea olen, millist tööd ma pikaajaliselt rahuldavaks pean ja millised on minu võimalused saada tööd valdkonnas, kuhu tunnen end kõige paremini sobivat.⁶⁵

Sarnaseid küsimusi esitavad arenevad täiskasvanud endile ka hariduslikke valikuid tehes, võttes vastu erinevaid väljakutseid, mis valmistavad neid ette erinevaks töödeks tulevikus. Kuivõrd üha enam inimesi omandab pärast bakalaureuse kraadi omandamist ka magistrikraadi, tähendab see, et haridusalane uurimus, identiteedialaste küsimuste esitamine ehk identiteedi kujunemine jätkub ka 20. aastate keskpaiku.⁶⁶

Nii armastuse kui ka töö valdkonnas aitab identiteedi kujundamise osas küsimustele vastamine kaasa sellele, et saada elukogemusi enne, kui võetakse vastu täiskasvanule omaseid kohustusi, mis on kestvamad ning elu piiravamad. Kuna arenevas täiskasvanueas taolised rollikohustused puuduvad, nagu on inimestel täiskasvanueas, võimaldab see enam eksperimenteerida ja uurida. Arenev täiskasvanuiga on oma identiteedi kujundamiseks just sobivaim aeg, kuna enam ei ole

⁶⁴ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 473.

⁶⁵ Samas, lk 473-474.

⁶⁶ Samas, lk 474.

niivõrd tugev vanemlik järelevalve, teisalt ei ole ka täiskasvanueale kohast survet abiellumisele või pere loomisele. Samadel alustel on arenevas täiskasvanueas võimalus katsetada ja erinevaid töö- ja haridusvõimalusi, avastada maailma, mis samuti aitab kaasa oma identiteedi kujundamisele, mislääbi teha täiskasvanueas paremaid valikuid.⁶⁷

Paljudel võib tekkida küsimus, kas juba hilisteismeiga või 20. aastate algus ei ole arenev täiskasvanuiga. On mitmeid põhjuseid, miks teismee lõppu või 20. eluaastate algust ei saa käsitleda võrdväärseina inimestega, kes on kuni 25 eluaastat vanad. Suurim põhjus selleks on see, et noor inimene ei tunne ennast saades 18 aastat vanaks, täiskasvanuna. Lisaks ei saa hilisteismelisi, 20. eluaastates ja 30. eluaastates inimesi panna ühte rühma. Ka on suur osa inimesi 30. eluaastaks omandanud hariduse või väljaõppe tulevaseks ametiks ning asunud juba oma karjääri üles ehitama. Suurem hulk 30. eluaastates inimesi on juba abiellunud ja ka esimese lapse saanud. Need on juba vähesed põhjused, mis annavad aluse eristamiseks arenevat täiskasvanuiga teistest arenguperioodidest. Siiski peab rõhutama, et vanus on vaid üks indikaator paljudest.

Psühholoog William Perry töö on näidanud, et muutused maailmavaates on sageli arenevas täiskasvanueas kognitiivse arengu keskne osa. Perry uuringute kohaselt läheb noor inimene sageli ülikooli ühe maailmavaatega, mille ta on omandanud lapsepõlves ja noorukieas. Ülikoolis puutub ta aga kokku erinevad inimestega, kellel on ka erinevad maailmavaated, mille käigus satuvad sageli küsimuse alla nende endi maailmavaadet, mis neil olid ülikooli astudes. See tähendab, et kultuurilisel keskkonnal on oluline tähtsus noore inimese väärtuste kujunemisel. Taolised väärtused omandatakse sotsialiseerumise teel, millele annab küll tõuke ka perekond, kuid ka haridus, kultuuriruum, eneseväljendusoskus jms.⁶⁸ Enamjaolt on noored, kes ülikooli lõpetavad teistsuguse maailmavaatega, kui olid ülikooli astudes, teisalt jäävad nad jätkuvalt avatuks jätkuvatele maailmavaate muutumistele.⁶⁹ Samas nähtub ka arenevate täiskasvanute käitumisest, kes õpinguid ei jätkka, see, et oma tõekspidamiste ja väärtuste üle otsustamine on ka nende puhul oluline kriteerium. Uuringutest nähtub, et sõltumata oma hariduslikust taustast analüüsitakse

⁶⁷ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 474.

⁶⁸ Hofstede, G., jt. Cultures and organizations: software of the mind: intercultural cooperation and its importance for survival. New York: McGraw-Hill, 2010.

⁶⁹ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 474.

arenevas täiskasvanueas uuesti oma maailmavaateid, mis nad on kaasa saanud oma vanematelt ning noorukiea tuttavatelt, viies need kooskõlla nende endi seisukohtadega.⁷⁰

Teadlased on üksmeelsel seisukohal, et väärtuste kujunemine saab alguse juba väga varases lapsepõlves, kuid kujunevad lõplikult välja alles üleminekul noorest inimesest täiskasvanuikka.⁷¹ Väärtuste kujundamist ja muutumist põhjustab eelkõige see, et noor inimene peab selleks, et tagada enda nii materiaalset kui füüsilist turvalisust, tegelema eelkõige nende tegevustega, mis on vajalikud kõige olulisemate igapäevaste tegevustega toimetulekuks. Kui inimesel on majanduslik heaolu ja turvatunne igapäevaelus, soovib ta ka muus osas oma elu parendada, tegeledes erinevate hobidega, aidates kujundada poliitikat, tunneb õnnetunnet, on sallivam jms. Eeltoodust saab järeldada, et noorte täiskasvanute väärtuste kujunemist mõjutavad nii ühiskond kui ka noore enda varasemad kogemused, milles omavad tähtsust ka perekond ja kool.⁷²

Seda, et identiteedi kujunemist mõjutab teiste suhtumine noorde inimesse tuleneb ka Haridus- ja Noorteameti mobiilse noorsootöö peaeksperdi Marten Penu arvamusest. Statistikaameti uuringu kohaselt on Eestis ligi 18 000 15-26 aastast noort, kes ei õpi, tööta ega koolita ennast, teisisõnu NEET-noored (*not in education, employment or training*).⁷³ See, kui ühiskond nimetab noort, kes ei õpi, tööta ega koolita, laisaks, mõjutab see tugevalt ka noore inimese identiteedi kujunemist. Oluline on aga rõhutada, et see, kui inimene ei ole hõivatud eelnimetatud kolme tegevusega, ei tähenda automaatselt seda, et ta mitte millegagi ei tegele, vaid võib olla võivatud teiste tegevustega, nagu töötab või õpib välismaal, on registreeritud töötuna või osaleb mõnel muul mitteametlikul koolitusel.⁷⁴ Ühiskonna arvamus aga mõjutab juba selle noore identiteedi

⁷⁰ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 474.

⁷¹ Rezsosazy, R. Values, Sociology of. Smelser, N. J., Baltes, P. B. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (16153–16158). Oxford: Elsevier Science Ltd, 2001.

⁷² Inglehart, R. Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

⁷³ Haridus- ja Noorteamet. Programm noortele, kes ei õpi ega tööta, 2025. Arvutivõrgus: <https://harno.ee/stipendiumid-ja-toetused/noortevaldkonna-toetused/programm-mittetootavatele-ja-oppivatele-noortele>

⁷⁴ Penu, M. Marten Penu: „Hetkest, mil kleebime noorele külge templi „laisk“ või „saamatu“ hakkab ta seda võtma oma identiteedi osana. Haridus- ja Noorteamet, 2024. Arvutivõrgus: <https://blogi.harno.ee/marten-penu-hetkest-mil-kleebime-noorele-kulge-templi-laisk-voi-saamatu-hakkab-ta-seda-votma-oma-identiteedi-osana/>

kujunemist, mis omakorda mõjutab seda, kuidas noor tulevikus käitub, otsuseid, mis ta vastu võtab, milleks muuhulgas võib olla ka kuritegelik eluviis.

1.4. Emotsionaalne küpsus

Emotsionaalne areng algab inimeses juba sünnist alates. Kõik inimesed on erinevad, kuid paljud inimesed vanuses 18-21 eluaastat alles õpivad oma emotsioone reguleerima ja eelkõige mõistma. See omakorda muudab nad haavatavamaks, mistõttu nad võivad impulsi ajendil panna toime emotsionaalseid tegusid, mis võivad viia õigusrikkumiseni. Noorel täiskasvanul ei ole emotsionaalne intelligentsus (*emotional intelligence*) veel täielikult välja kujunenud, kuna tema aju prefrontaalne korteks areneb kuni 25. eluaastani, mis reguleerib eelkõige impulsiivsust ja otsuste tegemist. Ka õpib noor inimene alles oma emotsioone tajuma. Inimese emotsionaalset intelligentsust analüüsis psühholoog Daniel Goleman, kes defineeris seda kui võimet mõista, juhtida ja adekvaatselt väljendada oma emotsioone. Lisaks pidas ta oluliseks mõista teiste inimeste emotsioone, et nendega tõhusalt suhestuda. Goleman jagas emotsionaalse intelligentsuse neljaks põhiliseks komponendiks, mida on toetanud ka hilisemad uurimused. Goleman mudel sisaldab viite põhilist komponenti, milleks on eneseteadlikkus, eneseregulatsioon, motivatsioon, empaatia ja sotsiaalsed oskused.

Eneseteadlikkus aitab inimesel paremini mõista seda, missugused on nende tugevused ja nõrkused, tänu millele oskavad nad langetada otsuseid vaatamata sellele, milline on sotsiaalne surve. Eneseregulatsiooni eesmärk on emotsioone kontrolli all hoida stressirohketes olukordades ning säilitada rahu, mille tulemusel teeb inimene kaalukaid otsuseid ka probleemsetes situatsioonides. Motivatsiooni komponent on abiks eesmärgi saavutamisel ning ei lase inimest mõjutada tagasilöökidest. Empaatia abil suudab inimene mõista teise inimese olukorda ilma sõnu kasutamata, nende muresid ja vajadusi. Sotsiaalsed oskused aitavad inimesel saavutada soovitud eesmärki, kuna tänu nendele oskab inimene leida lahendusi meeskonnatöö käigus.⁷⁵ Eeltoodust nähtub, et emotsionaalsel intelligentsusel on eriti suur tähtsus noorte täiskasvanute puhul, kuid

⁷⁵ Fernandez-Berrocal, P., Extremera, N. Emotional intelligence: A theoretical and empirical review of its first 15 years of history. National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information. PubMed, 2006, lk 9.

kuna nende puhul on emotsionaalne intelligentsus alles kujunemisjärgus, siis tähendab see, et seetõttu on nende puhul suurem risk impulsiivsele käitumisele kui täiskasvanud inimeste puhul, kelle emotsionaalne intelligentsus on täielikult välja arenenud.

Neuropsühholoogiliste uuringute on näidatud, et ajus on piirkonnad, mis seonduvad näiteks eneseanalüüsiga, impulsside kontrollimisega jms, mis ei ole täielikult 25. eluaastaks välja arenenud. Muuhulgas on emotsionaalne küpsus ja otsuste tegemise vastutus täielikult välja kujunemas alles 20. eluaastat keskpaiku.

On erinevaid riskikäitumise tüüpe, millest enamus levivad just arenevas täiskasvanueas ehk vanuses 18-25 eluaastat. Sellisteks riskikäitumiste tüüpideks on näiteks erinevate keelatud ainete tarvitamine, riskantsed sõidustrid ehk joobes või suurel kiirusel sõiduki juhtimine. Mis aga põhjustab areneva täiskasvanu niivõrd suurt riskikäitumise taset? Mingil määral võib kõrget riskikäitumise taset seostada identiteedi kujunemisega, soovides täiskasvanu rolli kiiremini sisse elada ning kogedes palju erinevaid uusi ja teistsuguseid kogemusi. On oht, et arenevad täiskasvanud mitte ainult ei proovi riskantset käitumist ühe korra, vaid ka jätkavad vastavat käitumist, sest vanemad ei valva enam nende järele, ka ei ole neil sageli veel taolisi rolle elus kujunenud, nagu vanemaks olemise või abikaasa roll, mis piiraks nende käitumist.⁷⁶

Leitud on, et noored inimesed vanuses 18-25 eluaastat on teistest eraldiseisev rühm inimesi, sest nad on jätkuvalt emotsionaalselt küpsevad. Noortel täiskasvanutel on võrreldes vanemate täiskasvanutega suurem risk puutuda kokku kriminaalõigussüsteemiga ning neile ei ole tagatud sama kaitset nagu alaealistele, olenemata sellest, et neil on n-õ erinevad vajadused. Sellest tulenevalt on vajalik, et tuntaks ära eelmainitud vanuserühma konkreetseid vajadusi. Vastasel juhul sattuks noor inimene veelgi sügavamale kriminaalsüsteemi, mis omakorda suurendaks riski panna taaskordselt toime kuritegusid ja kahjustada noort inimest. Leitud on, et sarnaselt laste jaoks välja töötatud suunistele, peaks olema selline suunis välja töötatud ka noortele täiskasvanutele vanuses 18-25, kui võrd see võimaldaks kohtutel saavutada noorte karistamisel paremaid tulemusi, mis omakorda aitaks kaasa nende elu muutumisele paremuse poole.⁷⁷

⁷⁶ J. J. Arnett. Viidatud töö, lk 475.

⁷⁷ Howard League for Penal Reform. Viidatud töö, lk 3.

1.5. Iseseisvumine

Põhikooli ja gümnaasiumiseaduse kohaselt on Eestis isik koolikohustuslik kuni põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni.⁷⁸ Kui noor inimene otsustab omandada ka gümnaasiumihariduse, tähendab see, et koolis käiake enamasti 19. eluaastani. Hoolimata sellest, et suur hulk inimesi otsustab omandada ja saab võimaluse omandada ka gümnaasiumi- või kutsehariduse, on siiski suur hulk noori, kes seda ei tee. Umbes $\frac{3}{4}$ kuni 18-aastastest noortest õpib, kuid pärast seda algab õppimisaktiivsuse langus.⁷⁹ Ka lapse ülalpidamiskohustus on seotud sellega, kas noor inimene õpib või mitte. Kui laps ei ole enam alaealine, on ta õigustatud saama ülalpidamist, kui ta omandab põhi-, kesk- või kõrgharidust või õpib kutseõppe tasemeõppes, kuid seda mitte kauem, kui ta on saanud 21-aastaseks.⁸⁰ Eeltoodust tulenevalt saab teha järelduse, et noored inimesed, kui nad õpivad, ei ole nad n-ö kohustuslikud finantsiliselt iseseisvad olema kuni 21-eluaastani, kuivõrd seaduse kohaselt on neil õigus olla ülal peetud nende alanejate sugulaste poolt. See tähendab, et suure osa noorte puhul algab nende üks tähtsamaid samme iseseisvumise puhul, finantsiline iseseisvumine just alles 21-aastaselt. Sellega kaasnevad ka muu iseseisvumisega kaasnev nagu kodu otsimine ja töö leidmine, lisaks muu igapäevaeluga kaasnev vastutus, ajaplaneerimine ja karjäärilaste eesmärkide seadmine. Kui vanemal ei ole enam kohustust last ülal pidada, hakkab noor inimene moodustama oma väärtusi ja uskumusi, mis ei pea olema enam sõltuvad perekonnast ning hakkavad rohkem iseseisvalt otsuseid tegema.

See tähendab, et noore täiskasvanu puhul ei ole inimene iseseisev koheselt siis, kui ta on täisealine, vaid iseseisvumine, oskus vastutust võtta ja tagajärgi näha, on arenguprotsess, mis kestab pikemalt ning mis omakorda mõjutab tehtavaid valikuid elus. Iseseisvumine on sõltuv ka teistest välistest teguritest, majanduslikust olukorrast ja elu jooksul kogetust. Eeltoodu tõttu ei ole õigustatud oodata, et noor inimene kannaks samal tasemel vastutust inimesega, kel on suurem elukogemus,

⁷⁸ Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus – RT I, 26.04.2024, 12. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/111032015016?leiaKehtiv>

⁷⁹ Eesti Statistika. Noored Statistikaamet. Arvutivõrgus. <https://stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/heaolu/noored>

⁸⁰ Perekonnaseadus. – RT I, 06.07.2023, 7. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127062012012?leiaKehtiv>

⁸⁰ Lapse õiguste konventsioon, RT II 1996, 16, 56.

sh stabiilsem elukorraldus ja väljakujunenud elustiil. Küll aga on väga oluline, et iseseisvumise teel oldaks noorele abiks igal võimalikul tasemel.

Joachim Vogel on käsitlenud käitumislikke kohanemisi üleminekul noorukieast täiskasvanuikka. Euroopa Liidu liikmesriikides on uuritud nelja üleminekut, milleks on kooli lõpetamine, vanematekodunt lahkumine, abiellumine ning lapsevanemaks saamine, mis on käsitletavad nelja kõige pikema teekonnana täiskasvanuks saamisel. Uuringutega on leitud, et tänapäeva noortel on pikem haridustee, suurenenud tööjõupuudus, hilisem tööturule sisenemine, hilisem ja ebakindlam sissetulek, hilisem vanematekodunt lahkumine, lisaks hilisemalt partneri leidmine ja perekonna loomine.⁸¹ Eeltoodu tähendab, et ka noorukieast täiskasvanuikka jõudmine on tänapäeval hilisem kui varasemalt on olnud.

Arengupsühholoogid tuginevad küpsuse saavutamise hindamisel eelkõige sellele, kas inimene oskab loogiliselt arutelda. Noorukite riskivõtmise osas on tekkinud uus vaatepunkt, et riskide võtmine on loogilismõtlemise kui ka psühhosotsiaalsete tegurite tulemus. Loogilise mõtlemise ja psühhosotsiaalsete tegurite erinevus on aga see, et kui võimekus loogiliselt arutleda on vähemalt või rohkemal määral välja kujunenud 15-eluastaks, siis psühhosotsiaalne võimekus, mis aitavad kaasa otsuste tegemisele ja vähendavad soovi riske võtta, nagu näiteks impulsikontroll, emotsioonide reguleerimine ja rahulolu edasilükkamine ning vastupanuvõime kaaslaste mõjule jätkuvad ka peale 15. eluaastat arenemist, ühtlasi jätkavad küpsemist ka noores täiskasvanueas.⁸²

Miks ei tohiks aga noori täiskasvanuid karistada koos täiskasvanud õigusrikkujatega? Peamine põhjus selleks on vältida noorte täiskasvanud õigusrikkujate muutumist täiskasvanud õigusrikkujateks. Selle riski vähendamisele aitaks kaasa see, et kriminaalõigussüsteemis tegeletaks vähem noorte õigusrikkujatega ja niiviisi puutuks nad vähem kokku kriminogeensete mõjudega, kuna saavad rohkem alternatiivseid, rehabiliteerivaid sanktsioone, mis ei hõlma vangistust. Inglismaal tehtud uuringust leiti, et sellega kaasneks ka rahaliste ressursside kokkuhoid. Andes kõrgemas vanuses noortele täiskasvanutele võimaluse erikohtlemisele, aitab vältida noorte õigusrikkujate suuremat karistamist sellega, et nad satuvad täiskasvanute kohtusüsteemi. Lisaks

⁸¹ Vogel, J. European Welfare regimes and the transition to adulthood: A comparative and longitudinal perspective. Social Indicators Research, Volume 59, 2002, lk 275.

⁸² D.P. Farrington, jt. Viidatud töö, lk 730.

aitab see kaitsta noorte arenguvajadusi. Leitud on, et üldkorras karistatavatel noortel on suurem retsiidivusrisk, mistõttu noorte erikohtlemine aitaks kaasa ka retsiidivismi vähendamisele. Erikohtlemisel oleks ka väiksem stigmatiseeriv mõju⁸³

Noorte jaoks, kes on alles iseseisvumas, on suure mõjuga ka see, et puudub stabiilne eluase, eluks vajalikud oskused ja eeskujud positiivsete eakaaslaste või täiskasvanute näol, mis on vajalikud selleks, et elus olla edukas.⁸⁴ Olulisimateks arenguülesanneteks noores täiskasvanueas on aga just elukaaslase valik, abiellumine või kooselamise õppimine ja pere loomine, laste kasvatamine, kodu hoidmine, tööelu alustamine, ühiskondliku vastutuse võtmine ja sotsiaalse rühma leidmine, kuhu kuuluda.⁸⁵ On kriitiliselt oluline, et ka täiskasvanud noorte kriminaalõiguse süsteemid pakuksid tugiteenuseid, mis aitaksid noorel iseseisvuda ja edukalt saada täiskasvanuks.⁸⁶

Noorte täiskasvanute arengut vähemalt kuni 25. eluaastani kinnitab ka Jean Piaget' kognitiivse arengu teooria, mis keskendub eelkõige laste mõtlemisvõimekuse arengule, kuid hõlmab ka noori täiskasvanuid. Teooria kohaselt areneb inimene erinevates etappides, mis tuginevad tema kognitiivsetel võimetel, mis on ajas muutuvad. Piaget' teooria kohaselt saab eristada nelja peamist arenguetappi, millisteks on sensomotoorne, operatsioonieelse mõtlemise periood, konkreetse mõtlemise periood ja abstraktse ehk formaalloogilise mõtlemise periood. Kognitiivse arengu raames uuritakse, kuidas lapsed omandavad teadliku kontrolli oma intellekti ja käitumise üle.⁸⁷

Noorte täiskasvanute arengu kohaselt on kõige olulisemad just kaks viimast arenguetappi. Üleminekueal lastest täiskasvanuteks muutub nende mõtlemine paindlikumaks ja abstraktsemaks. Viimane etapp ehk formaalloogilise mõtlemise periood saab alguse 11. eluaastast, mil inimene hakkab omandama võimet mõtlema abstraktselt ja loogiliselt hüpoteetilistes olukordades. Nad omandavad suutelisuse mõelda varasemast lähtuvalt, formuleerima hüpoteese ja mõtlema

⁸³ D. P. Farrington, jt. Viidatud töö, lk 742.

⁸⁴ A. A. Stamm. Viidatud töö, lk 78.

⁸⁵Pärnumaa Kutsehariduskeskus. Õppematerjal. Inimese elukulg. Arvutivõrgus: https://www.hariduskeskus.ee/opiobjektid/elukulg/?T%C3%84ISKASVANUIGA___VARAJANE_T%C3%84ISKASVANUIGA

⁸⁶ A. A. Stamm. Viidatud töö, lk 78.

⁸⁷ Pakpahan, F. H, jt. Theory Of Cognitive Development By Jean Piaget. Journal of Applied Linguistics. Vol. 2 No. 2, 2022, lk 55.

kriitiliselt keeruliste probleemide osas. Teadusuuringud on aga ka näidanud, et selline areng ei lõpe samuti inimese 18 aastaseks saades, kuigi areng on alguse saanud juba varases teismeeas. Formaalloogilise mõtlemise etapp jätkub ka täiskasvanueas kuni aju täieliku välja arenemiseni. See on samuti põhjus, miks noored täiskasvanud enne 25. eluaastat ei pruugi täiel määral mõista oma tegude tagajärgi ega osata kaaluda enne teo toimepanemist kõikvõimalike sotsiaalseid ja eetilisi aspekte sarnaselt täiskasvanutele inimestele, kelle aju on täielikult välja arenenud.⁸⁸

⁸⁸ Ajayi, J. Jean Piagets theory of Cognitive Development. Ladoke Akintola University of Technology, 2024, lk 6-8.

2. NOORE INIMESE SOTSIAALSE JA VAIMSE ARENGU HINDAMINE

Käesoleva magistritöö kvalitatiivse andmekogumise osana edastas töö autor e-kirja teel küsimused kolmele pikaajalise kogemusega menetlejale, kellest kaks on pikaajalise kogemusega kohtunikud ning teine kohtunik, kel varasem pikaajaline töökogemus prokurörina. Eelnimetatud kohtunikest on kõik spetsialiseerunud alaealistele, kuid neil on kokkupuude ka noorte täiskasvanutega. Täiendavalt kohtus töö autor enne magistritöö kirjutamist virtuaalsel teel Eesti erinevas paigus töötavate prokuratuuri erikonsultantidega, kes on spetsialiseerunud noortele täiskasvanutele ja alaealistele. Kahele konsultantidest edastas magistritöö autor e-kirja teel ka aruteluküsimused. Lisaks on internetis kättesaadavad ka prokuratuuri juhtkonna poolt 27.11.2024.a kinnitatud Noorte täiskasvanute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtted, millest lähtutakse noorte erikohtlemisel.⁸⁹

Küsimuste edastamise eesmärgiks oli selgitada välja, mis on konsultantide ja kohtunike seisukoht seoses KarS § 87 lg 7 rakendamisega, mis on sätte positiivsed küljed ja mis on sätte kitsaskohad just noorte täiskasvanute kontekstis. Ühtlasi soovis autor välja selgitada konsultantide ja kohtunike arvamust noorte täiskasvanute vanusepiirangu osas. Kuivõrd nii üks konsultantidest kui kaks kohtunikest soovisid oma mõtteid jagada suuliselt, siis ei ole võimalik konkreetseid küsimusi välja tuua. Oma arvamust jaganud isikuid kajastab töö autor anonüümsetena, kuivõrd leiab, et isikute nimeline väljatoomine tööle lisandväärtust ei anna.

2.1. Noore arengulise taseme hindamine ja väljaõppe vajadus

Nooreks täiskasvanuks loetakse KarS-i mõttes inimest, kes on vanuses 18-20 aastat. Oluline on see, kui vana isik oli, kui ta teo toime pani.⁹⁰ Seadus sätestab noorele täiskasvanule sanktsioonisüsteemi erisused, kuna leitakse, et sellises vanuses on isikute resotsialiseerumist

⁸⁹ Prokuratuur. Noorte täiskasvanute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtted. Prokuratuur, 2024. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/inline-files/Noorte%20t%C3%A4iskasvanute%20kohtlemise%20ja%20%C3%BChtse%20karistuspraktika%20p%C3%B5him%20p%C3%B5tted.pdf>

⁹⁰ J. Sootak; P. Pikamäe. Viidatud töö, § 87/ 2.2.

võimalik paremini tagada kasvatuslike meetmetega kui karistuse määramisega.⁹¹ Kuivõrd sanktsioonisüsteem on monistlik, siis ei ole võimalik noore inimeste suhtes kohaldada karistamist ja mõjutamist samaaegselt, sest KarS võimaldab vaid alternatiivset lähenemist.⁹²

Kui alaealise, s.t 14-17 aastase süüdistatava puhul eeldatakse tema piiratud süüvõimet ning keskendutakse eelkõige täideviija isikule, siis täiskasvanud süüdistatava puhul lähtutakse tema süü suurusest KarS § 56 lg 1 mõistes. Noorte täiskasvanute suhtes rakendatakse üldist sanktsioonisüsteemi, mis tähendab seda, et mõjutusvahendite kohaldamine ei ole reegel, vaid on erand. Kui alaealiste puhul peab kohus põhjendama, miks karistust kohaldada, siis täiskasvanud noorte puhul peab kohus põhjendama seda, miks ta jätab karistuse kohaldamata ning määrab KarS §-s 87 nimetatud mõjutusvahendi. See tähendab, et alustuseks peab kohus tegema süüdimõistva kohtuotsuse, misjärel vabastab süüdlaste karistusest ning kohaldab talle selle asemel ühe või mitu mõjutusvahendit, mis aga ei tohi ajalisel kulgeda protsessina ja olla teineteist oma olemuselt välistavad. Ka mõjutusvahendi tingimuslik kohaldamine ei ole lubatud.⁹³

Eelnevalt tõin välja, et kohus peab noore täiskasvanu korral põhjendama, miks karistus jätta kohaldamata. KarS § 87 lg-st 7 tuleneb, et arvestades alal 21-aastasena kuriteo toime pannud isiku vaimse ja sotsiaalse arengu taset ning kuriteo toimepanemise asjaolusid, võib kohus kohaldada talle KarS § 87 lg 1 p-des 2-8 ja 10 sätestatud mõjutusvahendid. Seaduse sõnastusest tulenevalt saab mõjutusvahendi kohaldamist põhjendada kuriteo toimepanemise asjaoludega, kuid see peab olema põhjendatud ka tulenevalt noore täiskasvanu sotsiaalsest ja vaimsest arengutasemest. Hindama peab noore täiskasvanu vanust, arengutaset, võimalikke riske kui nõrki külgi, vajadusi ning tugevaid külgi.⁹⁴

Kriminaalhooldusseaduse (edaspidi KrHS) § 24 kohaselt koostab kriminaalhooldusametnik kahtlustatava või süüdistatava kohta kohtueelse ettekande, mis koosneb tema eluloolistest faktidest

⁹¹ VangS kommenteeritud väljaanne § 77 komm 3.

⁹² J. Sootak; P. Pikamäe. Viidatud töö, § 87/ 3.

⁹³ Samas, § 87/ 4.1, 4.2, 5.1, 5.3.

⁹⁴ Prokuratuur. Noorte täiskasvanute erikohtlemine – uus suund prokuratuuris. Prokuratuur: prokuratuuri aastaraamat, 2024. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2024/noorte-taiskasvanute-erikohtlemine-uus-suund-prokuratuuris>

ja psühholoogilis-sotsiaalsest prognoosist.⁹⁵ Küll aga leiab töö autor, et käesoleval juhul antud magistritöö kontekstis ei ole otstarbekas kohtueelset ettekannet detailsemalt analüüsida, kuivõrd seadus kohustab kohtueelse ettekande koostama alaealise puhul, mitte aga noore täiskasvanu puhul. Ka Noorte täiskasvanute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtetest tuleneb, et juhul, kui noore täiskasvanu suhtes on võimalik kohaldada KarS §-87 sätestatud mõjutusvahendit, siis juhul, kui noore sotsiaalse ja vaimse arengutaseme hindamiseks on vajalik kriminaalhooldaja arvamus, küsitakse kriminaalhooldusametist kohtueelne ettekanne, millega palutakse ülevaadet inimese sotsiaalsest seisundist ning arvamust selle osas, milline on tema sotsiaalse ja vaimse arengu tase.⁹⁶ Erikonsultant tõi samuti välja, et kohtueelne ettekanne küsitakse vajadusest lähtuvalt. Tavapraktika noore täiskasvanu puhul on see, et konsultant viib läbi võrgustikukohtumise, vajadusel võtab ühendust sotsiaaltöötaja või laste heaoluspetsialistiga, vajadusel kohtutakse ka kriminaalhooldusametnikuga või tehakse päringuid psühhiaatrikliinikusse, miskaudu hindab noore inimese arengutaset. Konsultant tõi välja, et ta kui inimesel ei ole varasemat karistatust, probleeme kohaliku omavalitsuse tasandil või politseiga, siis ei ole ka kohtueelset ettekannet võimalik millegagi väga sisustada, kuna probleeme noorel varasemalt esinenud ei ole.⁹⁷ Konsultandid ei pidanud kohtueelse ettekande kohustuslikkust noorte täiskasvanute puhul vajalikuks, kuna toodi välja, et isikuga rääkimisest nähtub suuresti ka tema arengutase, võimalused, võrgustiku olemasolu või puudumine jms.⁹⁸

Seadus sätestab aga teatud erisused, millal on kohtueelse ettekande tellimine kohustuslik. Näiteks Kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS) § 34 lg 1¹ p 3 kohaselt on mh arvestades kriminaalasja asjaolusid ja isiku haavatavust õigus kuni 21-aastaselt isikul, keda kahtlustatakse kuriteo toimepanemises alla 18-aastasena õigus sellele, et tema individuaalseks hindamiseks koostatakse kohtueelne ettekanne hiljemalt enne süüdistuse esitamist, välja arvatud juhul, kui see ei ole konkreetses kriminaalmenetluses tema huvides ja tehtud järeldusi võetakse arvesse

⁹⁵Kriminaalhooldusseadus. – RT I, 14.03.2025, 25. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/114032025025?leiaKehtiv>

⁹⁶ Prokuratuur. Viidatud töö.

⁹⁷ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

⁹⁸ E-kiri töö autori valduses

menetluslike otsuste tegemisel.⁹⁹ See tähendab, et isiku suhtes, kes on vanuses 18-20 eluaastat teo toime pannud, see ei kohaldu. Siit tekib küsimus, kuidas saab kohus veenduda selles, milline on noore inimese arenguline tase on ning kas KarS § 87 lg 7 on kohaldatav või mitte?

Kohtunikud leidsid, et noorte täiskasvanute puhul on väga keeruline hinnata nende vaimset ja sotsiaalset arengut ja seda eelkõige selle tõttu, et kui alaealise puhul on kohtule edastatava materjali seas alaealist, tema tausta ja arengut iseloomustav materjal, siis noore täiskasvanu puhul seda ei ole, kuigi kohtueelne ettekanne oleks ka noore täiskasvanu puhul oluline materjal, sest annab palju olulist infot, mille põhjal hinnata noore inimese senist elukäiku. See tähendab, et kohtunik peab otsust tehes tuginema eelkõige enda sisetundele, otsustades, kas otstarbekam on isiku karistamine või talle mõjutusvahendi kohaldamine. Kuivõrd muud materjali ei ole, on olulise kaaluga see, mis laadi kuritegu on toime pandud ja kas isikul on varasem kokkupuude õigusrikkumistega. Tähtis on ka info, mida kohtunik saab kohtuistungil, kuigi seda vaid äärmiselt ülevaatlikult, nagu kas isik omab kooliharidust, kas ja kuidas ta oma eluga toime tuleb, käib ta tööl ja kuidas on tema suhted perekonnaga. Reeglina, kui isikul on vaimse arengu osas kõrvalekaldeid nagu diagnoositud psüühikahäired vmt, siis see info on enamasti kriminaaltoimikus olemas.¹⁰⁰

Kohtunikud rõhutasid, et mõjutusvahendi kohaldamisel peab arvestama noore inimese arengulist eripära, sealhulgas tema sotsiaalset, emotsionaalselt kui ka kognitiivset küpsust. Selleks peab menetleja omama piisavat psühholoogilist ja pedagoogilist teadlikkust, et mõista noore inimese käitumise tagamaid, motiive, osata teda mõista ja hinnata mõjutusvahendi sobilikkust. Esile toodi ka vajadust spetsialiseerumise osas, rõhutades, et menetlejad peaksid mõistma noorte arengupsühholoogiat ning olema teadlikud sellest, kuidas erinevad psüühikahäired võivad mõjutada noorte käitumist ning rehabilitatsioonivõimalusi, mille tulemusel märgatakse juba esmasel kohtumisel probleemide tegelikku tõsidust ning vajadust spetsiifilisema sekkumise järele. Oluline on tugineda kohtueelse menetluse käigus kogutud taustamaterjalidele, haridusteele, psüühikahäirete olemasolule ja varasemale sotsiaalsele käitumisele. Hinnang ei tohiks olla aga

⁹⁹Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 17.04.2025, 6. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012016019?leiaKehtiv>

¹⁰⁰ E-kiri töö autori valduse

pelgalt formaalne, vaid nagu eelnevalt välja tõin, peab see põhinema ka menetleja teadlikkusel ja väljaõppel, oskusel hinnata noort täiskasvanut kokkupuutel vahetult.¹⁰¹

Ringkonnakohtulahendist nr 4-22-1237 nähtub, et isiku osas, kes sai alles paar päeva tagasi 20 aastat vanaks tegi kohus järelduse, et ilmselt on ta alles arenemisjärgus.¹⁰² Eeltoodust saab järeldada, et kõigi noorte täiskasvanutega ei saa suhelda samamoodi, vaid see eeldab arusaamist, mis on nii primaarsed kui sekundaarsed põhjused sellele, et isik õigusvastase teo toime on pannud.¹⁰³ Ka õigusrikkumise toime pannud noorte seisukohast tuleneb, et teo toimepanemise taga on sageli muud probleemid kui pelgalt teo toimepanemine. Noorte tagasisidest nähtuvalt on nad vesteldes konsultantidega saanud lõpuks oma probleemi kellegagi jagada, keegi on neid kuulnud ja aidanud leida seaduslikke lahendusi.¹⁰⁴

Ringkonnakohus on ka kohtumääruses nr 1-18-818, samuti selleks, et aru saada, kas isik vastab vaimse ja sotsiaalse arengu tasemelt pigem alaealisele, analüüsinud noore täiskasvanu käitumist kohtuistungil. Täpsemalt on kohus selgitanud välja, kas nooruki näol on tegemist veel ebaküpse inimesega, kel on arenguruumi, seekaudu, et analüüsis, kuidas isik kohtuistungil selgituse andes ja küsimustele vastates reageeris ja käitus. Teisalt kohtu valikud ja reageering õigusrikkumisele noore täiskasvanu puhul on suurema tähtsusega kui arengult küpse inimese puhul, kuna nooruki puhul võib see tugevamalt määrata tema edasist elustaatus, kuidas tuleb toime ühiskonnas ja missugune on tema õiguskuulekuse tase tulevases elus.¹⁰⁵ Ringkonnakohtu otsuses nr 4-22-1237, kus menetlusalune isik oli 20 aastat vana, lähtus kohus oma otsuse põhjendamisel sellest, et isiku käitumine, olles noore täiskasvanu vanuses, on ilmselt alles arenemisjärgus, mistõttu on tähtis leida meede, kuidas tema käitumist positiivses suunas mõjutada.¹⁰⁶ See tähendab, et kohus eeldas, et isik tulenevalt oma vanusest on alles arengustaadiumis.

¹⁰¹ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹⁰² TrtRnKo 4-22-1237, p 15.

¹⁰³ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹⁰⁴ Prokuratuur. Viidatud töö.

¹⁰⁵ TrtRnKm 1-18-818, p 24.

¹⁰⁶ TrtRnKo 4-22-1237, p 15.

Kuivõrd töö autor töötab magistritöö kirjutamise hetkel Harju Maakohtus kohtuistungi sekretärina, miskaudu omab ka tema üht kokkupuudet noorele täiskasvanule KarS § 87 lg 7 kohaldamise menetlusega. Konkreetne kohtunik ei ole spetsialiseerunud noortele inimestele ega ka alaealistele, mis tähendab, et eriväljaõpet tal noortega tegelemise osas ei ole, on vaid n-ö (töö)elu jooksul kogunud teadmised. Tõusetub omakorda uus küsimus, kuidas sellisel juhul, kui asja ei lahenda noortele spetsialiseerunud kohtunik, oskab ta tulenevalt noore arengutasemest hinnata tema kohalduvust KarS § 87 lg-le 7. Probleemile üks võimalik lahendus nähtub Riigikohtu seatud eesmärgist Noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamise projektist, milleks on eesmärk korraldada kohtunikele valdkonnakoolitusi eelkõige alaealiste ja noorte täiskasvanute teemadel, misjärel oskaks kohtunik noort inimest vanusele vastavalt kohelda ning teha mõjusat otsust karistuse või mõjutusvahendi määramisel, lisaks osata vajadusel sobivalt sekkuda ja vajalikku tuge kohaldada.¹⁰⁷ Töö autori seisukoht on, et paremat noorte täiskasvanute nii kohtueelselt kui ka kohtusüsteemis kohtlemist tagaks see, kui noori täiskasvanuid puudutavaid kriminaalasju menetleksid menetlejad, kellel on noortega pidev kokkupuude ja seekaudu rohkem kogemusi.

Konsultantide töö asukohast sõltuvalt on ka kogemused erinevad – mõnes paigus esineb rohkem KarS § 87 lg 7 kohaldamist, teises vähem. Kohtueelse ettekande küsimise praktika on piirkonniti erinev. Kohtueelse ettekande üheks positiivseks küljeks peeti aga eelkõige materjali tugevust kohtus, millele tugineda. Ringkonnakohus on kohtumääruses nr 1-18-8003 toonitanud seda, et kui noore täiskasvanu areng ei vasta tema vanusele, peab tõendama. Kohus ei nõustunud kaitsja seisukohaga, et noorel inimesel kujuneb emotsioonide kontrollimise, probleemide lahendamise ja oma tegude tagajärgede mõistmise võime täielikult välja alles 25. eluaastaks.¹⁰⁸

2.2. Mõjutusvahendi vähese kohaldatavuse põhjused

Ühe noorele täiskasvanule mõjutusvahendi kohaldamise puudusena ja vähese praktika võimaliku põhjusena toodi samuti välja keerukust noore täiskasvanu vaimse arengu taseme hindamisel. Kui kriminaaltoimikus puudub info selle kohta, mille põhjal otsustada kas on alust mõjutusvahendit

¹⁰⁷ Prokuratuur. Viidatud töö.

¹⁰⁸ TlnRnKm 1-18-8003, p 4.

kohaldada või mitte ehk küsimus on noore inimese arengutasemes. Seadusandja on jätnud sisustamata, mis puudutab seda, milliste tõendite pinnalt otsustus mõjutusvahendi kohaldamiseks teha. Teise põhjendusena toodi välja spetsialiseerumise puudus. Võrdluseks alaealistega seotud kriminaalasu arutavad spetsialiseerunud kohtunikud, kes on läbinud vastavaid täiendkoolitusi, siis noorte täiskasvanute kriminaalasad jagatakse kõigi kohtunike vahel. Palju kohtunikud ei pruugi olla teadlikud noorte täiskasvanute erikohtlemise võimalustest.¹⁰⁹

Töö teoreetilises osas on autor välja toonud, et noored täiskasvanud sarnanevad oma arengult rohkem alaealistega kui täiskasvanud inimestega. Vestlusest erikonsultandiga tulenes samuti, et noorte alaealistega peaksid tegelema spetsialiseerunud prokurörid ja kohtunikud, mille tulemusena leiaks KarS § 87 lg 7 ka praktikas rohkem kasutust. Menetlejad, kes ei ole alaealistele või noortele täiskasvanutele spetsialiseerunud võivad küll omada teadmist eelmainitud seadusesättest, kuid tulenevalt vähesest kogemusest ja ebakindlusest ei pruugi seda siiski kohaldada.¹¹⁰ Vastukaaluks KarS § 87 lg 7 kohaldamata jätmisele tuleneb ka Noorte täiskasvanute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtetest, et noore inimese puhul peaks eelistama mittekarakteristlikke mõjutusvahendeid, karistuse alternatiive ning kasutama peaks taastavat õigust. Lisaks peaks noor inimene võtma vastutuse kannatanu ees ja tehtud kahju heastama.¹¹¹ Spetsialiseerumise vajadus prokuröride osas tuleneb ka Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemise kriminaalmenetluses üldistest põhimõtetest, millest tulenevalt tagab prokuratuur eesmärkide saavutamiseks prokuröride spetsialiseerumise alaealiste ja noorte täiskasvanute kriminaalasadades, pannes rõhku prokuröride valikul eelkõige nende isikuomadustele. Lisaks kindlustab prokuratuur spetsialiseerunud prokuröridele erikoolituse.¹¹²

Eelkõige suhtlusest konsultantidega ilmnes, et KarS § 7 lg 7 sõnastus on praktikas problemaatiline, kui võrd sätetab see seab mõjutusvahendite kohaldamise eelduseks noore täiskasvanu vaimse ja sotsiaalse arengu. Selline sõnastus tekitab küsimuse, kuidas hinnata ja eristada, kas noore inimese arengutase on piiratud või mitte. Nimelt sätetab seadus KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendi kohaldamise eeldusteks isiku sotsiaalse ja vaimse arengu. Konsultantide hinnangul on sotsiaalse

¹⁰⁹ E-kiri töö autori valduses

¹¹⁰ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹¹¹ Prokuratuur. Viidatud töö.

¹¹² Lapsesõbralik menetlus. Viidatud töö.

arengu hindamine üldjuhul lihtsam, näiteks võib see avalduda sellest, et inimene läbib endast noorematega, koolis on klassi kordama jäänud, mistõttu lükkub edasi kooli lõpetamine või esinevad muud akadeemilist laadi raskused. Vaimse arengu hindamine on seevastu keerumakat laadi ning ei allu nii selgetele ja objektiivselt mõõdetavatele kriteeriumitele. Konsultandid tõstatasid küsimuse, kas mõjutusvahendite kohaldamise praktika noore täiskasvanu suhtes suureneks, kui seadus oleks vähem kitsendav. Alternatiivne, s.t mõjutusvahendi kohaldamise eelduseks oleks vaimne või sotsiaalne areng, miskaudu ka paindlikum seaduse sõnastus võimaldaks noorele täiskasvanule mõjutusvahendeid rakendada suuremas mahus. Konsultandid leidsid, et sõnastus on ka üks põhjustest, miks sageli loobutakse KarS 87 lg 7 kohaldamisest ning eelistatakse menetluse lõpetamist oportuuniteedi põhimõttel.¹¹³

2.3. Vanusepiiri tõstmise vajadust või mitte põhjendavad tegurid

Justiits- ja Digiministeerium viib aastast 2023 kuni aastani 2029 ellu projekti, mille eesmärgiks on noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamine. Ka selle projekti lühikirjeldusest nähtub, et eesmärgiks on soodustada ja edendada noorte osalemist ühiskonnaelus, toetada nende iseseisvat toimetulekut ühiskonnas, nende jõudmist õppetegevusse ja tööturule ning seal püsima jäämist, kes on just saanud KarS § 33 kohaselt vanuse järgi süüvõimeliseks kuni 29-aastaseks saamiseni. Projekti eesmärgiks on suurendada õigusrikkumistaustaga noore inimese hõivatust tööturul, miskaudu vähendada ka nende retsidiivsusriski.¹¹⁴ Seega ka projekti kirjeldusest nähtub, et tegeletakse noore inimesega, kes on 29 aastat vana kaasa arvatud, mis tekitab küsimuse, miks mõjutusvahendit KarS § 87 kohaselt on võimalik kohaldada täiskasvanule, kes on vaid kuni 21 aastat vana.

Eesmärgiga projekti ellu viia värvati ka prokuratuuri tööle erikonsultandid, kelle tööalaseks eesmärgiks on eri teenusepakkujate, spetsialistide ja prokuröriiga suheldes leida noorele inimesele, kes on õigusvastase teo oime pannud, temale sobivaim kohustus mõjutusvahendi näol. Selleks

¹¹³ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹¹⁴Justiits- ja Digiministeerium. Noorte korduvkuritegevuse ennetamine. Tallinn, 2025. – Arvutivõrgus: <https://www.justdigi.ee/noorte-oigusrikkujate-retsidiivsuse-vahendamine>

kohtub konsultant sageli noore inimesega vahetult, vestleb nii tema kui ka tema lähedastega ning küsib vajadusel lisainfot.¹¹⁵

Töö autor on eelnevalt analüüsinud inimese aju arengut, identiteedi kujunemist, emotsionaalset küpsust ja iseseisvumist. Praktikute seisukoha teadasaamiseks esitas töö autor vastavasisulise küsimuse ka neile. Kohtunikud leidsid, et KarS § 87 lg 7 vanusepiiri tuleks tõsta 25 eluaastani tulenevalt tänapäevastest uuringutest, et inimese aju areneb vähemalt kuni 25. eluaastani, mistõttu oleks õigustatud, et kuni eelmainitud vanuseni võimaldataks KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendi kohaldamist. Ühtlasi tõi üks kohtunik oma praktikast välja, et paljud kohtusse sattunud noored täiskasvanud elavad jätkuvalt vanema(te) juures, mis tähendab, et nad ei ole saavutanud veel arengulist iseseisvust. Sellega omakorda kaasneb vajadus paindlikumate rehabilitatsioonimeetmete järele ning sageli võib just jätkuv vanema(te)kodus elamine olla põhjuseks seadusega pahuksisse sattumisele. Erandiks on rasked isikuvastased kuriteod ja see, kui isik on juba varases eas omanud kokkupuudet kohaliku omavalitsuse, politseiga ja on kohaldatud mõjutusvahendeid, kuid see pole aidanud tagada õiguskuuleka eluviisi.¹¹⁶

Samas üks kohtunikest leidis, et raske on piiri tõmmata, millal saab inimene täiskasvanuks ning sageli on 25. aastastel juba ka ülikooliharidus omandatud.¹¹⁷ Sarnane seisukoht tuleneb ka ringkonnakohtu määrusest, kus kohus leidis, et 22-aastane inimene on ainult „õige veidi vanem kui nn noor täiskasvanu“, millest samuti nähtub, et on keeruline välja tuua vanust, millal inimene on oma arengult täiskasvanu tasemel. Kohus jaatas võimalust, et 22-aastane inimene ei pruukinud oma vanuse tõttu probleemi tõsidust mõista ja hinnata.¹¹⁸ Antud seisukohta toetas ka konsultant, et sobiv(ad) mõjutusvahend(id) peab leidma igale inimesele individuaalselt, mis tähendab, et arvestama peab konkreetse indiviidi vajadusi, riske, tugevusi ja konkreetseid põhjuseid, mis konkreetset juhul viisid isiku teo toimepanemiseni. Välja peab ka selgitama teo toime pannud isiku

¹¹⁵ Prokuratuur. Viidatud töö.

¹¹⁶ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹¹⁷ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹¹⁸ TlnRkKm 1-18-2424, p 11.

enda arvamuse rikkumisele reageerimise osas.¹¹⁹ Ka mõlemad kohtunikud leidsid siiski üheselt, et kõiki juhtumeid tuleb hinnata individuaalselt, sest kõik inimesed on erinevad.¹²⁰

Konsultandid leidsid, et seadus võiks võimaldada KarS § 87 lg-t 7 kohaldada ka vanematele noortele täiskasvanutele, sest noore aju areneb kuni 26. eluaastani, mis tähendabki juba, et noor inimene on alles arenemisjärgus, võib käituda impulsiivsemalt ja tegude tagajärgede mitteametavalt. Noor inimene ei saa üleöö arukaks ja peamine areng täiskasvanuks toimubki alles peale 20. eluaastat, nad on mõjutatud sotsiaalsest survest ja ei mõtle pikaajastele tagajärgedele, arvas üks konsultantidest. Näitena tõi konsultant narkootikumide vahendamise - kui sõber teenib sellega kiirelt raha, siis miks mina ei võiks teenida.¹²¹ Noor inimene laseb end mõjutada eakaaslastest ja mõtleb vaid koheselt saabuval tagajärjele, mitte aga tagajärgedele, mis tegevus pikaajaliselt kaasa võib tuua, kuidas tulevikku negatiivselt mõjutada.

Vanusega seonduvalt tõi üks kohtunikest välja ka seda, et mida vanem on inimene, seda keerulisem on n-õ näha tema sisse ja leida mõjutusvahendit, mis päriselt inimest aitaks. Ka on alaealistest vanema inimese puhul keerulisem hinnata tema vaimset arengut ja seda, kas ta päriselt ei ole osanud hinnata toime pandud teo keelatust ja võimalikke saabuval tagajärge. Selliselt võidakse jõuda küsimuseni, kas inimene on üldse süüdiv. See on ka põhjus, miks kohtunik arvas, et minnakse sageli seda teed, et määratakse tingimisi vangistus koos kontrollnõuetega, mis tagab ka järelevalve noore täiskasvanu üle. Kohtunik pidas piisavaks vanusepiiri tõstmist noore täiskasvanu puhul kuni 25. eluaastani, kuid kindlasti mitte kõrgemale.¹²²

Õiguskorra järgi on isik, kes on 18-eluaastat vana, täiskasvanu ning talle peaks kohaldatama õiguslikud järeleloomid sarnaselt teiste täiskasvanutega, sõltumata sellest, kas ta on saanud täisealiseks hiljaeagu või mitte. Eelmainitud toetab tõsiasi, et kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse kohaselt on kohalikel valimistel hääletamiseõigus Eesti ja Euroopa Liidu kodanikul, kes on mh

¹¹⁹ Prokuratuur. Viidatud töö.

¹²⁰ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹²¹ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹²² Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

saanud valimispäevaks 16-aastat vanaks.¹²³ Sellest järeldeb, et on arvatud, et inimesed on nooremana võimelised kaalukaid ja suurt mõju omavaid otsuseid tegema ja seega ka suutelised oma tegude õigsusest või mitte aru saama, mõjutades Eesti riigi tulevikku. Samas võib seda käsitleda kui võimalust rääkida kaasa ja avaldada oma arvamust kohaliku elu edendamise seas, et tagada noortele meeldiv elukeskkond.

Euroopa riikides tähistab 18. aastaseks saamine jõudmist täiskasvanuikka. Erisus on aga selles, kui vana inimest käsitletakse noore täiskasvanuna karistusõiguslikus mõttes. Euroopa erinevate riikide õigusaktide mõistes peetakse nooreks täiskasvanuks enamjaolt inimesi, kes on alla 21 aasta vanad, samas mõningates kohtades on vanusepiiriks 24 aastat või isegi 25 aastat. See on seotud mitmete teguritega, sealhulgas sotsiaalsete ja kultuuriliste väärtustega, noorte arengutasemega, hariduse omandamise ja tööturu võimalustega. Soomes käsitletakse noore õigusrikkujana näiteks inimest, kes on teo toimepanemise hetkel vanuses 15-20 aastat, kuid isiku suhtes, kui ta oli teo toimepanemise hetkel noorem kui 21-aastane, näeb karistusseadus ette tingimisi vabanemise eritingimused. Kohtunik peab otsustama, kas esineb alust allutada inimene ka karistusele, mis on kogukonnapõhine, nagu elektrooniline valve, üldkasulik töö, käitumiskontroll või mõni muu noore õigusrikkuja suhtes kohaldatav erikaristus. Norras võimaldab seadus osasid alaealiste erikohtlemise meetodeid rakendada mh noorte täiskasvanute puhul, kes on vanuses 18-23 eluaastat. Ka Hollandi seadusandlus võimaldab kuni 23-aastastele noortele rakendada samu karistamispraktikaid, mida rakendatakse alaealistele. Loodud on ka alaealiste kohtud (*juvenile court*), kuna leitud on, et oluline on kohelda 15-17-aastaseid ja 18-24-aastaseid eraldi grupina tulenevalt nende neuroloogilisest ja psühholoogilisest arengust.¹²⁴ Rootsis, Inglismaal ja osaliselt ka Saksamaal on vanusepiir aasta võrre kõrgem, olles 24-aastat, mil inimest käsitletakse noore täiskasvanuna.¹²⁵ Šveitsis on kehtiv see, et noorele täiskasvanule vanuses kuni 25 aastat mõistetakse karistus kui alaealistele. Noorte täiskasvanute vanuse tõstmine 25. eluaastani aitaks noori hoida eemal täiskasvanud seadusrikkujatest, kuivõrd nad on jätkuvalt kergelt mõjutatavad

¹²³Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus. – RT I, 24.05.2024, 5. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/KOVVS>

¹²⁴ A. Markina, jt. Viidatud töö, lk 129, 136, 143

¹²⁵ TrtRnKm 1-18-818, p 23.

halbade eeskujude poolt ning haavatavamad. Võimalikuks variandiks on ka n-ö laiendatud vanus, mis säilitaks võimaluse kohaldada mõjutusvahendeid kuni 25-aastastele.¹²⁶

Vanusepiiri tõstmist toetab ka vanuse ja kriminaalse aktiivsuse vahekord (*age crime curve*), mis näitab, et kuritegevuse määra muutumine on seoses inimese vanusega. Kuritegude toimepanemise määr tõuseb varases nooruses, umbes vanuses 14 eluaastat, olles oma haripunktis 20ndate keskpäigas. Kuritegude toimepanemist võivad põhjustada erinevad asjaolud. Näiteks sotsiaalne keskkond, majanduslik seis, perekondlik ja hariduslik taust ning paljud muud asjaolud. Ka seisavad noored inimesed selles vanuses silmitsi mitmesuguste suuremate elumuutustega ja nendest tulenevate probleemidega, nagu hariduse omandamine, suhtealased pinged, töö leidmise raskused jms. Lisaks on noored inimesed impulsiivsemad, enam mõjutatud eakaaslaste survest ja sotsiaalsest keskkonnast, kuna nad üritavad alles leida oma kohta ühiskonnas, mis võib neid kokku viia teiste seadusrikkujatega. Noorte inimeste õiglustunne võib olla vähem arenenud, mistõttu nad ei mõista täielikult oma tegude tagajärgi, eriti pikaajalisi tagajärgi.¹²⁷

Eriti suured riskigrupid on aga noored täiskasvanud, kes elavad majanduslikult ebasoodsates tingimustes, mistõttu võivad kuritegusid toime panna raha teenimise ja elujärje parandamise eesmärgil. Sageli on keeruline majanduslik olukord ja kuritegevusega tegelemise alustamine tingitud ka sellest, et noor täiskasvanu on jätkuvalt vanemate ülal pidada ning, kui vanematel on keeruline majanduslik olukord, ajendab see noort inimest oma ja oma perekonna elujärje parandamiseks kuritegelikku teed valima. See tähendaks aga, et noor inimene, kes enam ei kuulu noore täiskasvanu mõiste alla, näiteks 22-aastane, ei ole veel iseseisvunud ega oma elu üles ehitanud, kui juba oleks ta elu negatiivselt mõjutatud, s.t märge karistusregistris. Kõik eeltoodud faktorid põhjendavad seda, miks just noorte täiskasvanute vanusegrupis on kuritegevuse määrad kõrgeimad.¹²⁸

Pärast noore täiskasvanu iga hakkab kuritegevuse määr langema, kuna inimesed on vanemaks saades omandanud rohkem kogemusi, loonud perekonna ja hakanud üles ehitama oma karjääri,

¹²⁶ A. A. Stamm. Viidatud töö, lk 104.

¹²⁷ Rocque, M., jt. Age and Crime. The Encyclopedia of Crime and Punishment, first edition. John Wiley and Sons, Inc, 2016, lk 1.

¹²⁸ M. Rocque jt. Viidatud töö, lk 1.

miskaudu on taganud ka suurema sotsiaalse kindlustatuse, mis ei ajenda enam kuritegusid toime panema.¹²⁹ Kuivõrd kuritegevuse määr on kõrgeim just 20. keskpaigas, näitab see, et selle vanuserühma inimestega peaks enim tegelema resotsialiseerumise tasemel, et neist ei saaks täiskasvanud inimesed, kes oma elu üles ehitavad kuritegelikule eluviisile.

Ka ringkonnakohus on oma määruses nr 1-21-8862 toetanud seisukohta, et 21-aastase isiku näol on jätkuvalt tegemist väga noore inimesega, kuigi uue kuriteo toimepanemise korral ei oleks enam võimalik tema suhtes kohaldada noorte mõjutusvahendeid KarS § 87 lg 7 kohaselt. Kohus ei välistanud seda, et vanuse kasvades ei ole enam inimesed võimelised oma käitumist korrigeerima, teisalt rõhutas, et noorte inimeste puhul on see võimalus suurem, mille käigus nad loobuvad oma nooruse rumalatest käitumismustritest ja asuvad õiguskuulekalt elama.¹³⁰ Teistki ringkonnakohtu määrust, kohtumäärust nr 1-14-10433 võib tõlgendada selliselt, et kohus toetab noore täiskasvanu vanusepiiri tõstmist, kuivõrd on välja toonud, et nooruse mõiste on suhteline. Konkreetset juhul pani noor otsuse esemeks olevad teod toime vanusevahemikus 22-24 aastat, mille osas kohus tõi välja, et vähemalt karistusõiguslikus mõttes ei saa inimest enam nooreks pidada, sest seadusandja on pidanud erikäsitlust vajavat nooreks inimest, kes on kuriteo sooritamise hetkel maksimaalselt 20 aastat vana.¹³¹

2.4. Kohtupraktika analüüs

Kui kohtunikud tõid välja, et praktikat on vähe noorele täiskasvanule mõjutusvahendi kohaldamise osas, siis konsultandid sellega täiel määral ei nõustunud. Üks erikonsultantidest on välja toonud, et vähem kui aasta aja jooksul on ta kaasatud olnud 72 kriminaalasja lahendamisse.¹³² Siiski tõid nii kohtunikud kui ka konsultandid välja vähese praktika ühe võimaliku põhjusena selle, et menetluse lõpetamine KrMS § 201 lg 2 alusel on mugavam, sest see ei nõua inimese arengulise taseme tõestamist. Küll aga just selleks, et noorte täiskasvanute suhtes kohaldada taastavat õigust, ongi loodud erikonsultantide mudel, misjuhul jõuavad menetlused noortele täiskasvanutele mh

¹²⁹ Samas, lk 1.

¹³⁰ TrtRnKm 1-21-8862, p 20.

¹³¹ TrtRnKm 1-14-10433, p 11.

¹³² Prokuratuur. Viidatud töö.

spetsialiseerunud konsultantidele. Konsultantide mudeli eesmärgiks ongi eelkõige see, et KarS § 87 noortele täiskasvanutele enam kohaldada, nendega süvitsi tegeleda.

Eelkõige selleks, et analüüsida, kas KarS § 87 kohaldamine on ajas sagenenud, uurib töö autor Riigi Teataja lehel kättesaadavaid kohtulahendeid alates aastast 2019. Ühtlasi analüüsib autor, mis on keskmine vanus, mil noored täiskasvanud kuritegusid toime panevad, mille osas mõjutusvahendit kohaldatakse, mis laadi kuritegusid toime pannakse, mis menetlusliigis kohtuasi lahendatakse, missugust mõjutusvahendit on enim kohaldatud ning ka seda, kas menetluskulud on isikult välja mõistetud või mitte. Kokku on I astme kohtutes aastatel 2019 kuni 2024, s.o 6 aasta jooksul jõustunud 53 kohtulahendit seoses noorele täiskasvanule mõjutusvahendi kohaldamisega. 2019. aastal on I astme kohtud kohaldanud noorele täiskasvanule KarS § 87 lg-t 7 13 korral. 2020. aastal seevastu pea poole vähem – 6 korral. Aastal 2021 7 korral, aastal 2022 9 korral, aastal 2023 12 korral ja aastal 2024 9 korral. Muuhulgas toon välja, missuguseid mõjutusvahendeid on 6 aasta jooksul enim kohaldatud.

KarS § 87 lg-st 7 tuleneb, et arvestades alla kahekümne ühe aastasena kuriteo toime pannud täisealise isiku vaimse ja sotsiaalse arengu taset ning kuriteo toimepanemise asjaolusid, võib kohus kohaldada talle KarS § 87 lg 1 punktides 2-8 ja 10 sätestatud mõjutusvahendeid. See tähendab, et kohus võib eelmainitud tingimuste täitmise korral kohaldada isiku suhtes mõjutusvahendina näiteks hoiatust, sotsiaalprogrammi, kuriteoga tekitatud kahju hüvitamist või heastamist, sõltuvus- või muud ravi, vahendusteenust, allutamist käitumiskontrollile vastavalt KarS §-s 75 sätestatule, 5-60 tundi üldkasulikkude tööd, liikumisvabaduse piirangut koos vajadusel allutamisega elektroonilisele järelevalvele vastavalt KarS § 75¹ sätestatule või muud isiku poolt vabatahtlikult võetavat kohustust, mida kohus peab asjakohaseks.¹³³ Kohtulahenditega tutvus magistr töö autor Riigi Teataja portaali vahendusel.

Perioodil 19.02.2019 kuni 23.09.2019 on jõustunud 12 I astme kohtulahendit noore täiskasvanu suhtes, millega on kohaldatud isikule KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendit. Enamus kohtuasjad on jõudnud lahenduseni kokkuleppemenetluses, vaid üks lühimenetluses. Kaheteistkümnest kohtulahendist nelja puhul oli võimalik välja selgitada isiku vanus teo toime panemise hetkel, mis tähendab, et aastal 2019 kohaldati KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendi noore täiskasvanu osas,

¹³³ Karistusõigusseadustik.– RT I, 12.12.2024, 6. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv>

kelle keskmine vanus oli 18,5 eluaastat. Kaheksal juhul oli kuritegu toime pandud seonduvalt narkootikumidega. Muudel juhtudel puudutas süütegu vargusi liiklusalast rikkumist ja kehalist väärkohtlemist. Läbivaimateks määratud mõjutusvahenditeks oli nähtuvalt sellest, et enamus süütegusid olid toime pandud seonduvalt narkootikumidega, siis allutamine käitumiskontrollile ning kohustus täita KarS § 75 lg-s 1 nimetatud kontrollnõudeid, lisaks kohustus mitte omada või tarvitada narkootilisi ja psühhotroopseid aineid. Täiendavalt oli kahel korral määratud ka läbida sihtotstarbeline sotsiaalprogramm, ühel korral teha ka 30 tundi üldkasulikku tööd ning samuti ühel korral otsida endale töökoht. Pooltel juhtudest mõisteti menetluskulud isikult välja osaliselt ning võimaldati nende tasumine 12 kuu jooksul. Pooltel kordades jäeti menetluskulud riigi kanda, millest ühel puhul põhjendas kohus seda sellega, et noor inimene omandab kutseharidust ning on jätkuvalt vanemate ülal pidada, mis tähendab, et tal ei oleks rahalisi vahendeid menetluskulude tasumiseks ning sellise kohustuse panemine halvendaks eelkõige tema vanemate toimetulekut, kes võtaksid menetluskulude tasumise enda kanda. See aga ei oleks õiglane ega täidaks oma eesmärki.^{134 135}

Perioodil 06.01.2020 kuni 11.11.2020 on jõustunud 5 I astme kohtulahendit noorte täiskasvanu osas, millega on kohaldatud isikule KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendit. Viie kohtuasjast vaid üks on jõudnud lahendini lühimenetluses, ülejäänud neli kokkuleppemenetluses. Viie kohtulahendist kolmel juhul nähtus teo toime pannud isiku vanus, millest saab järeldada, et aastal 2020 on I astme kohtutes jõustunud mõjutusvahendi kohaldamine noore täiskasvanu osas, kelle keskmine vanus on täpselt 19 eluaastat. Kahel korral kuuest oli tegemist rahvatervisevastase kuriteoga, kahel korral varavastase kuriteoga ja ühel korral liiklusalase kuriteoga. Läbivaimateks oli mõjutusvahendina määrata käitumiskontroll kriminaalhooldusosakonna kriminaalhooldaja järelevalve all. Täiendavalt oli mõjutusvahendina määratud ka keeld tarvitada narkootilisi ja psühhotroopseid aineid, pöörduda vaimse tervise õe juurde ja ravivajaduse olemasolu ilmnemisel alluda ravile ning läbida sotsiaalprogramm. Kahel juhul mõisteti menetluskulud noorelt täiskasvanult välja ning võimaldati need tasuda ositi 12 kuu jooksul. Ühel juhul mõisteti välja vaid

¹³⁴ Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-19-2958, p II.

¹³⁵ Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsused 1-19-1133, 1-19-1595, 1-19-2979, 1-19-3251, 1-19-3006, 1-19-4872, 1-19-5545, 1-19-6117, 1-19-6333; Tartu Maakohtu Võru kohtumaja kohtuotsus 1-16-6246; Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-19-2958; Pärnu Maakohtu Kuressaare kohtumaja kohtuotsus 1-19-3491.

kaitsjatasu, mis võimaldati samuti tasuda 12 kuu jooksul ositi.¹³⁶ Ülejäänud kahel juhul jättis kohus menetluskulud riigi kanda, millest ühel juhul põhjendas seda sellega, et noor inimene ei tööta ning on jätkuvalt vanemate ülal pidada, mis tähendaks, et menetluskulude tasumine käiks talle üle jõu.¹³⁷ Teisel juhul põhjendas kohus menetluskulude riigi kanda jätmist sellega, et isik alles alustab oma iseseisvat elu, te küll käib tööl, kuid sissetulekud ei ole suured, säästud puuduvad – kohus nõustus prokuröriaga, et arvestades süüdistatava majanduslikku olukorda ning tema resotsialiseerumise väljavaateid on see põhjendatud.¹³⁸

Perioodil 25.02.2021 kuni 16.09.2021 on jõustunud 6 I astme kohtulahendit noore täiskasvanu osas, millega on kohaldatud isikule KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendit. Kaks kohtuasja on jõudnud lahenduseni kokkuleppemenetluses ja kaks lühimenetluses. Lisaks on ühe kriminaalasjaga määratud noorele täiskasvanule lisakohustus ja pikendatud katsega ning ühega rahuldatud kriminaalhooldusametniku erakorraline ettekanne isikule määratud mõjutusvahendi muutmiseks. Viimasel juhul vabastati isik aastal 2020 karistuse kandmisest ning kohaldati tema suhtes mõjutusvahendit, milleks oli kohustus teha üldkasulikke tööd, mille ajal oli kohustatud järgima käitumiskontrolli nõudeid, lisakohustusena ka keeld tarvitada alkoholi ja mitte tarvitada narkootilisi või psühhotroopseid aineid. Täiendavalt pidi isik osalema alaealiste spetsialiseerunud konsultandiga läbiviidavatel struktureeritud vestlustel. Kuivõrd noor inimene ei teinud üldkasulikke tööd, ei käinud korrapärasel registreerimas ega ka osalenud planeeritud vestlustel, määrati tema käitumisest ja tema ning tema emaga suhtlusest tulenevalt täiendav lisakohustus, milleks oli kohustus pöörduda psühholoogi juurde ja vajadusel läbida ravi. Kuuest kohtulahendist ühelgi juhul ei olnud võimalik kohtulahendi pinnalt selgeks teha, mis oli inimese vanus teo toimepanemise hetkel. Neljal korral kaheksast oli tegemist kehalise väärkohtlemisega, ühel korral liiklusalase õigusrikkumisega ning ühel korral narkootilise ja psühhotroopse aine ebaseadusliku käitlemisega. Kõikidel juhtudel oli mõjutusvahendiks määratud kohustus järgida käitumiskontrolli nõudeid, neljal juhul koos kohustusega mitte tarvitada alkohoolseid ja/ või

¹³⁶ Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-9823; Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-19-9854; Tartu Maakohtu Jõgeva kohtumaja kohtuotsus 1-20-4098; Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-20-1449; Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-20-7042; Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus 1-20-7942.

¹³⁷ Viru Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-20-7942, p 2.

¹³⁸ Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-20-7042.

psühhotroopseid aineid. Kahel juhul oli täiendavalt määratud kohustus osaleda kriminaalhooldaja poolt määratud sotsiaalprogrammis, mille eesmärgiks on süüdistuses nimetatid või nendega sama liiki süütegude edasine ärahoidmine ning nagu varasemalt ka välja töin, siis ühel korral lisakohustusena kohustus psühhiaatri poole pöörduda. Ühel juhul kohus tekkinud menetluskulusid ei tuvastanud, kahel juhul kuuest jäeti menetluskulud osaliselt riigi kanda, millest omakorda ühel juhul jäeti sundraha välja mõistmata. Kolmel juhul kuuest mõistis kohus menetluskulud välja, kuid andis võimalused tasuda need ositi.¹³⁹

Perioodil 04.01.2022 kuni 29.11.2022 on jõustunud 9 I astme kohtulahendit noore täiskasvanu osas, millega on kohaldatud isikule KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendit. Kaheksa kohtuasja on jõudnud lahenduseni kokkuleppemenetluses, ühe kohtuasja näol on tegemist erakorralise ettekande taotlusega isikule määratud katseaja pikendamiseks, milline taotlus kohtu poolt rahuldati. Üheksast kohtulahendist neljast nähtus teo toime pannud isiku vanus, millest saab järeldada, et aastal 2022 on I astme kohtutes jõustunud mõjutusvahendi kohaldamine noore täiskasvanu osas, kelle keskmine vanus on 19 eluaastat. Neljal korral üheksast oli tegemist rahvatervisevastase kuriteoga, neljal korral isikuvastase kuriteoga ja ühel korral liiklusalase kuriteoga. Läbivaimateks määratud mõjutusvahenditeks oli kriminaalhooldaja käitumiskontrollile allutamine koos keeluga omada ja tarvitada käitumiskontrolli ajal narkootilisi ja psühhotroopseid aineid, välja arvatud eritingimustel. Kuuel juhul üheksast jäeti menetluskulud osaliselt riigi kanda. Kahel juhul jäeti menetluskulud täielikult riigi kanda - kuna isik pani osa teost toime alaealisena ja KrMS §179 lg 3 alusel alaealisele mõjutusvahendi kohaldamisel sundraha ei määrata ning viimasel juhul arvestas riik süüdimõistetu varalist seisundit ja resotsialiseerumise väljavaateid. Ühel juhul ei tuvastatud menetluskulusid küsimuse lahendamisel.¹⁴⁰

¹³⁹ Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsused 1-21-7942, 1-21-565, 1-21-750; 1-21-1182, 1-21-3217; Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-21-607; Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsused 1-21-2290, 1-21-1430, 1-21-6573; Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-21-2120; Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsused 1-20-6912, 1-21-607.

¹⁴⁰ Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsused 1-21-6419, 1-22-1972, 1-22-2113, 1-22-6501; Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-21-607; Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsused 1-22-3084, 1-22-5205; Pärnu Maakohtu Kuressaare kohtumaja kohtuotsused 1-22-4608, 1-22-5243; Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus 1-22-7032.

Perioodil 31.01.2023 kuni 20.09.2023 on jõustunud 12 I astme kohtulahendit noore täiskasvanu osas, millega on kohaldatud isikule KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendit. Kümme kohtuasja on jõudnud lahenduseni kokkuleppemenetluses, üks lühimenetluses ja üks üldmenetluses. Kaheteistkümnest kohtulahendist viiest nähtus teo toime pannud isiku vanus, millest saab järeldada, et aastal 2023 on I astme kohtutes jõustunud mõjutusvahendi kohaldamine noore täiskasvanu osas, kelle keskmine vanus on 18,8 eluaastat. Kolmel korral kaheteistkümnest oli tegemist liiklusalaste kuritegudega, kuuel korral oli tegemist isikuvastaste kuritegudega, kahel korral varavastase kuriteoga ning ühel korral rahvatervisevastase kuriteoga. Läbivaimateks määratud mõjutusvahenditeks oli kriminaalhooldaja käitumiskontrollile allutamine koos kohustusega läbida sotsiaalprogramm. Kuuel juhul kaheteistkümnest mõisteti välja menetluskulud, kuid võimaldati nende tasumine 12 kuu jooksul. Kolmel juhul jäeti menetluskulud riigi kanda, millest ühel juhul põhjendati seda sellega, et elutingimused on kasinad ning kohalik omavalitsus on perekonda varasemalt toetanud.¹⁴¹ Ülejäänud kolmel juhul jäeti menetluskulud osaliselt riigi kanda.¹⁴²

Perioodil 12.01.2024 kuni 07.10.2024 on jõustunud 9 I astme kohtulahendit noore täiskasvanu suhtes, millega on kohaldatud isikule KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendit. Kõik kohtuasjad on jõudnud lahenduseni kokkuleppemenetluses. Üheksast kohtulahendist seitsmest nähtus teo toime pannud isiku vanus, millest saab järeldada, et aastal 2024 on I astme kohtutes jõustunud mõjutusvahendi kohaldamine noore täiskasvanu osas, kelle keskmine vanus on 19,3 eluaastat. Kuuel korral üheksast oli süütegu toime pandud seoses narkootikumidega, kahel korral oli tegemist kehalise väärkohtlemisega ning ühel korral liiklusalase rikkumisega. Läbivaimateks määratud mõjutusvahenditeks oli kriminaalhooldaja käitumiskontrollile allutamine koos kohustusega läbida sotsiaalprogramm ning keeld omada ja tarvitada käitumiskontrolli ajal narkootilisi ja psühhotroopseid aineid, välja arvatud eritingimustel. Seitsmel juhul üheksast mõisteti välja menetluskulud, kuid võimaldati nende tasumine 12 kuu jooksul. Ühel juhul jäeti sundraha,

¹⁴¹ Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-23-2905.

¹⁴² Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsused 1-22-7671, 1-23-219, 1-22-5142; Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsused 1-22-6054, 1-22-903, 1-22-7666, 1-22-5876, 1-23-4904; Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsused 1-23-1222, 1-23-2905, 1-23-642, 1-23-4904; Pärnu Maakohtu Haapsalu kohtumaja kohtuotsus 1-23-3799; Pärnu Maakohtu Rapla kohtumaja kohtuotsus 1-23-4782.

kaitsjatasu ja ekspertiisitasud riigi kanda ning põhjendati seda sellega, et isikul on raske majanduslik seis, toetusi ei saa ja puudub ka töökoht, teisel juhul jäeti menetluskulud osaliselt riigi kanda.¹⁴³

Töö autor peab nõustuma seisukohaga, et kohtupraktikat KarS § 87 lg 7 kohaldamise osas on vähe. Eestis käesoleva hetke seisuga 14 kohtumaja, kuid enim lahendeid seoses KarS § 87 lg 7 kohaldamisega oli aastal 2019, 12 lahendit. See tähendab, et aastas on noorele täiskasvanule mõjutusvahendi kohaldamist käsitlevaid lahendeid vähem kui Eestis kohtumaju. Varasemalt on töös juba käsitletud, mis võivad olla noorele täiskasvanule mõjutusvahendi vähese kohaldamise põhjused.

Kohtupraktika analüüs kinnitab kohtunike väidet, et tavapäraselt tuleb noorele täiskasvanule mõjutusvahendi kohaldamine kohtusse kokkuleppemenetluses, mis tähendab, et kohus ise täiendavaid tõendeid koguda ei saa ning peab vaid otsustama, kas nõustub noorele mõjutusvahendi kohaldamisega või mitte. Töö autor rõhutab, et seetõttu on eriti oluline, et Ka kinnitab analüüs seda, et enim kohaldatud mõjutusvahend on käitumiskontroll koos kohustusega mitte tarvitada narkootilisi ja psühhotroopseid aineid. Sundraha jäeti sageli riigi kanda tulenevalt inimese keerulisest majanduslikust olukorrast või võimaldati selle tasumine 12 kuu jooksul ositi. Menetluskulusid, mis kuuluks täiel määral tasumisele, ilma võimaldamata seda teha ositi, ei määratud.

¹⁴³ Viru Maakohtu Rakvere kohtumaja kohtuotsused 1-24-19, 1-24-5795; Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsused 1-24-390, 1-24-792, 1-24-3166, 1-24-3546; Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-24-1164; Pärnu Maakohtu Kuressaare kohtumaja kohtuotsus 1-24-2557; Viru Maakohtu Jõhvi kohtumaja kohtuotsus 1-24-4933.

2.5. Positiivsed ja negatiivsed küljed noortele täiskasvanutele mõjutusvahendi kohaldamisel: spetsialistide vaatepunkt

2.5.1. Mõjutusvahendi kohaldamise positiivsed küljed

Kohtunikega peetud vestlusest kõlama positiivne hinnang KarS § 87 lg 7 regulatsiooni suhtes. Leiti, et see säte omab olulist potentsiaali noorte täiskasvanute osas, kuid selle laialdasem ja tõhusam rakendamine eeldab täiendava praktika kujunemist. Säte täidaks rohkem kohaldamise korral ka oma eesmärgi, et noor inimene saab aru oma teost, selle keelatuses ja edasiselt õigusrikkumisi toime ei pane. Kohtunikud arvasid, et oluline on anda noorele täiskasvanule uus võimalus, millega ei kaasneks täiendavaid negatiivseid tagajärgi, sealhulgas kriminaalkorras karistust. Üks kohtunikest rõhutas, et teise võimaluse andmisega antakse inimesele uus võimalus alustada „puhtalt lehelt“ suurendades eduka taasühiskonnastamise tõenäosust. Positiivse aspektina tõid mõlemad kohtunikud esile seda, et suur osa inimestest, sh alaealistest, kelle suhtes on KarS §-i 87 rakendatud, ei ole hiljem uuesti õigusrikkumiste tõttu kohtusse sattunud. Seevastu nende inimeste puhul, kes satuvad õigusrikkumiste toimepanemise tõttu kohtusse korduvalt, on probleemid märgatavad juba varases teismeeas ning nende lahendamise tegeletakse valdavalt ka juba kohaliku omavalitsuse tasandil. Samuti toodi välja, et pärast mõjutusvahendite rakendama hakkamist noorte täiskasvanute suunal, on kuritegevuse tase selles vanuserühmas oluliselt langenud.¹⁴⁴

Lähtudes KarS § 87 lg 7 kohaldamisest, on oluline, et rakendatav säte tagaks tasakaalu ühiskonna ootuste ja õigussüsteemi eesmärkide vahel. Tuleb arvestada, et teatud olukordades võib KarS § 87 alusel noorele täiskasvanule mõjutusvahendi kohaldamine osutada ühiskondlikult tundlikuks, kuna see võib tekitada ühiskonnas pahameelt, kui mõjutusvahendi kohaldamine toimub raskema isikuvastase kuriteo puhul, mida seadus justkui võimaldaks. Sellistes olukordades on oluline, et õigussüsteem arvestaks mitte ainult kuriteo tõsidust, vaid ka ühiskonna ootusi. Mõjutusvahendi kohaldamine on justkui vastastikuna usaldus, mis eeldab riigipoolselt toetust, kuid eeldab ka noore inimese valmisolekut võtta vastutust toime pandud teo eest. Võimalus mõjutusvahendeid kohaldada omab positiivseid külgi, kuna aitab noore täiskasvanu elukäiku positiivselt mõjutada, vältides samaaegselt liigset karistamist ning võimalikke negatiivseid tagajärgi, sh sotsiaalset

¹⁴⁴ Vestluse üleskirjutus ja e-kiri töö autori valduses

tõrjutust või muude negatiivsete tagajärgede, näiteks elukutsevõimaluste piiratus, tekkimist. Toodi ka välja seda, et mõjutusvahendi kohaldamine annab noorele võimaluse eluga järjele saada ning aitab vältida täiendavatesse raskustesse sattumist. Liigne karistamine võib olla noorele psühholoogiliselt koormav ning omada pikaajalist negatiivset mõju.¹⁴⁵

Noorel, eriti neil, kes satuvad seadusega vastuollu, on tihti rahalised probleemid. See aga ei tähenda, et menetluskulusid peavad tasuma nende lähedased. Kui alaealisele mõjutusvahendi kohaldamisel sundraha ei määrata KrMS § 179 lg 3 kohaselt, siis noore täiskasvanu puhul sellist erikohtlemist seadus ei võimalda. Siiski võimaldab seadus jätta menetluskulud täielikult või osaliselt riigi kanda, mis aitab ära hoida seda, et inimene satub (veelgi suurematesse) rahalistesse raskustesse ning menetluskulu tasuda üritades saabub vastupidine efekt ning rehabiliteerimise asemel võib noor täiskasvanu sattuda veel keerulisemasse olukorda. Ühtlasi tõid kohtunikud positiivse näitena välja selle, et mõjutusvahendi kohaldamine võib kaasa tuua positiivse efekti selle näol, et noor inimene saab sellest näiteks tööharjumuse, millega omakorda kaasnevad muud seaduskuulekaks eluks vajalikud omadused. Kohtunikud kinnitasid, et retsidiivsusrisk on nende arvates väiksem, kui noor saab sisulist abi pelgalt karistamise eesmärgi täitmise asemel, mistõttu täidab säte oma eesmärgi.¹⁴⁶

Kohtunikud tõid positiivselt välja ka konsultantide mudelit. Konsultandid ise tõid välja, et suuremas osas prokurörid nõustuvad konsultantide poolt välja pakutud mõjutusvahenditega. Konsultantidelt ei ole eeldatud õigusosalast haridust ning selle puudumist on peetud mõnes mõttes ka tugevuseks, sest osatakse rohkem ja julgetakse n-ö kastist välja mõelda, misjärel prokuröri abiga pannaks see seaduse konteksti. Konsultant tõi välja, et mõjutusvahendi kohaldamine on tõhus vaid sel juhul, kui noor inimene saab abi õigeaegselt, vajalikku tuge ja vajadusel suunamist. Võimalik küll on, et mõjutusvahendi kohaldamisega tekib teo toime pannud isikule karistamatuse tunne ning mõjutusvahend ei ohjelda piisavalt. Teisalt ei saa öelda, et mõjutusvahendi kohaldamine oleks liiga leebe noore inimese suhtes, kes esimest korda teo toime paneb.¹⁴⁷ Taastav õigus toetab noore rehabilitatsiooni, kuid seda vaid juhul, kui noor ise soovib. „Mõjutusvahend ei toimi, kui noor ise

¹⁴⁵ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹⁴⁶ Vestluse üleskirjutus ja e-kiri töö autori valduses

¹⁴⁷ Vestluse üleskirjutus autori valduses

ei toimi.¹⁴⁸ Üldiselt toodi mõjutusvahendi kohaldamise kõige positiivsema küljena välja seda, et KarS § 87 on tuntavam karistus, mis päriselt ka n-ö mõjutab, kuna noor inimene tajub ise vahetult selle tagajärgi.

2.5.2. Mõjutusvahendi kohaldamise puudujäägid

Negatiivse aspektina on kohtunike poolt välja toodud seda, et noorte täiskasvanute osas on KarS § 87 lg 7 kohaldamise praktikat veel vähe, mis seab õigussüsteemile väljakutse. Rõhutan siiski, et senise kogemuse kohaselt on mõjutusvahendite kasutamine siiski kohtunike seisukohalt positiivse mõjuga. Samuti on mh kohtunike seas levinud ettevaatus, kuna puudub piisav varasem praktika ja teadmine selle sätte kohaldamisest. Eelkõige on kohtunike hinnangul KarS § 87 lg 7 kohaldamine seotud prokuröride initsiatiiviga, kuna sageli jääb just prokurörile määrav roll sellekohase otsuse tegemisel. Kohtute võimalusi peeti KarS § 87 lg 7 kohaldamisel pigem piiratuks, sest enamikel juhtudel saabub noort täiskasvanut puudutav kriminaalasi kohtusse kokkuleppemenetluses, kus kohtunikul on ülesanne vaid otsustada, kas kinnitada kokkulepe või mitte.¹⁴⁹ Seda järeldust toetab ka autori poolt tehtud analüüs I astme kohtulahenditest, mille tulemused näitasid, et enamik mõjutusvahendite kohaldamist toimus just kokkuleppemenetlustes.

Ka üks kohtunikest tõi KarS § 87 lg 7 kohaldamise puudusena välja vaimse arengu hindamise keerukuse, kui ei ole lisatud kohtueelset ettekannet. Täiendavalt toodi välja, et lühi- ja kokkuleppemenetluses ei ole kohtul võimalust ise tõendeid koguda, see võimalus on vaid üldmenetluses kohtusse saadetud asjades. Sel juhul on aga oluline välja tuua, et ilma isiku kirjaliku loata ei saa ka kohus välja nõuda isiku tervislikku seisundit tõendavaid dokumente. See tähendab, et tihti puuduvad toimikus materjalid selle kohta, mille põhjal otsustada, milline on isiku omapärase ja arenguvõimalused, peamiselt saab seda teha vaid kuriteo asjaolude pinnalt ning kokkupuutel noore endaga, kuid kohtuistungil on see kokkupuude hindamiseks üsna põgus, ka

¹⁴⁸ E-kiri töö autori valduses

¹⁴⁹ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

juhul, kui kohtunik on spetsialiseerunud.¹⁵⁰ Peamist vastutust noortega tegemisel nägid kohtunikud prokuratuuril, kes puutuvad probleemse noorega kokku varasemalt.

Puudulikuna tõid konsultandid välja seaduse sõnastuse, mida pidasid ka vähese rakendamise üheks põhjuseks, kuna lihtsam, kui sotsiaalset ja vaimset taset hinnata, eriti, kui tegemist on arengutasemele vastava noorega, on leida alternatiiv ja menetlus muul alusel lõpetada.¹⁵¹ Üks konsultantidest tõi välja, et kui KarS § 87 lg 7 kohaldamine noorele täiskasvanule ei ole võimalik, siis rakendatakse tavapäraseid kriminaalkaristusi või muid mõjutusvahendeid, mis kaudu võimalusel siiski suunatakse noor sotsiaalprogrammi juurde. Teine konsultant jaatas vähese praktika olemasolu, öeldes, et võrreldes alaealistega kohaldatakse noorte täiskasvanute suhtes mõjutusvahendit KarS § 87 alusel vähem. Peamiseks põhjuseks pidas ta kuriteo raskust või korduvust.¹⁵²

Mõjutusvahendi kohaldamise piiranguna tõi üks kohtunikest samuti välja selle, et kui inimene on näiteks alaealisena korduvalt pannud toime vägivallategusid teiste isikute vastu ja alustanud oma kuritegelikku karjääri, tema suhtes on kohaldatud erinevaid meetmeid kas kohtu või prokuratuuri poolt ja ta jätkab täiskasvanuna samalaadset käitumist, ka tema arengutase on noore täiskasvanuna sama, mis justkui tähendaks, et talle saab KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendit kohaldada, siis lõputult ei saa riik isikule vastu tulla. Seda eelkõige tulenevalt ühiskonnas kehtivatest reeglitest ja normidest. Oluline on anda isikule signaal, et ka olles alaealine või noor täiskasvanu, peab iga karistus olema raskem kui eelmine.¹⁵³

Kõik kohtunikud leidsid, et sätte kohaldamisel on kitsaskohti, millest üheks pidasid seda, et puudub süsteemne tagasiside mõjutusvahendite täitmise kohta. Kui noor inimene mõjutusvahendina määratud kohustust ei täida, ei jõua see info sageli tagasi. Juhul, kui mõjutusvahendina kohaldatakse näiteks käitumiskontrolli KarS § 75 alusel või üldkasulikku tööd, jälgib kohustuse täitmist kriminaalhooldusametnik, kui aga näiteks kohustus minna tööle, siis keegi ei jälgi, kas noor inimene seda ka päriselt teeb. Selliselt ei saa noor inimene ka vajalikku

¹⁵⁰ E-kiri töö autori valduses

¹⁵¹ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹⁵² Vestluse üleskirjutus ja e-kiri töö autori valduses

¹⁵³ E-kiri töö autori valduses

tuge oma elu õiguskuulekale teele suunamiseks. Siinkohal rõhutati ka kohtuniku oskust mõista, kas kohtualune ka päriselt talle pandud kohustust täidab.¹⁵⁴

Prokuratuuri aastaraamatust nähtuvalt on üheks erikonsultandi ülesandeks aidata noort õigusrikkujat ka õigel teel hoida, et määratud kohustused täidetud saaksid.¹⁵⁵ Eeltoodut kinnitas ka üks konsultantidest öeldes, et enamasti pannakse mõjutusvahend koos käitumiskontrolliga, mis tähendab, et kui erakorralist ettekannet kohtusse ei ole tulnud, siis tähendabki, et kõik on korras ja mõjutusvahend on täidetud. Mõjutusvahendi täitmisele panustavadki ka konsultandid, kes vajadusel toetavad noori kõnede ja nõustamise kaudu, et noorele inimesele kohaldataks just temale sobivaim mõjutusvahend ning ta saaks tegelikult oma käitumist muuta ning mõista toimepandu negatiivset tähendust.¹⁵⁶ Ka vahetavad noorte täiskasvanute konsultandid kohustuse täitmise osas infot teenusepakkujatega.¹⁵⁷ Enamasti aga lõpeb konsultandi roll pärast kriminaalmenetluse lõpetamist. Teisalt tõi konsultant välja ka seda, et kui noor kriminaalhooldusametniku juurde ei ilmu, siis on võimalus pikendada või lisakohustus peale panna, kuid kui jätkuvalt mõjutusvahendit ei täideta, siis n-ö mõjutusvahendit tagasi keerata ei saa ja isikut siiski vangistusse saata, sest ta on juba karistuse kandmisest vabastatud.¹⁵⁸

Teine konsultant tõi suurima väljakutsena noorte täiskasvanute seas välja keerulise sotsiaalse tausta ja motivatsioonipuuduse, mistõttu esineb noortel täiskasvanutel raskusi tingimuste täitmisel. Kui noor inimene on oma teo keelatusest aru saanud, kuid mõistab, et tal on vaja jätkuvat abi õiguskuulekal teel püsimiseks või muude probleemidega tegelemiseks, saab noor täiskasvanu ise pöörduda mõne programmi juurde, olulisim neist nt STEP-programm¹⁵⁹ või Noortegarantii tugisüsteem (NGTS)¹⁶⁰, mis abistab seoses õppima või tööle asumisega.¹⁶¹

¹⁵⁴ Vestluse üleskirjutus autori valduses

¹⁵⁵ Prokuratuur. Viidatud töö.

¹⁵⁶ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹⁵⁷ Prokuratuur. Viidatud töö.

¹⁵⁸ Vestluse üleskirjutus töö autori valduses

¹⁵⁹ STEP. Töö otsib tegijat. STEP-programm annab sulle iseseisvuse ja kindlustunde. Arvutivõrgus: <https://step.ee/>

¹⁶⁰ Sotsiaalkindlustusamet. Noortegarantii tugisüsteem. Arvutivõrgus: <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/ngts>

¹⁶¹ E-kirjad töö autori valduses

Üks kohtunikest tõi välja ka psühholoogilise abi puudulikkust seoses vaimse tervise tugisüsteemi ülekoormatusega – teenuse kättesaadavus on ebaühtlane. Lisaks ei garanteeri vaimse tervise osas abi pakkuja leidmine ka abi saamist, sest kontakt spetsialistiga ei taga automaatselt ka positiivset tulemust, kuivõrd selleks peab tekkima usalduslik suhe. Tihti ei ole piisav pelgalt tegelemine noorega, vaid sõltuvalt toime pandud teost ja teo toimepanemise juurpõhjustest, võib abi vajada kogu perekond, et vältida noore inimese retsidiivsusrisiki.¹⁶²

Ühe puudujäägina tõi üks kohtunikest välja ka selle, et kui on alust arvata, et isik pani toime teo seoses vaimse tervise probleemidega, siis tõusetub üldse küsimus selle osas, kas isik on KarS § 34 mõistes süüdiv või mitte. KarS § 34 kohaselt ei ole isik süüdiv, kui ta teo toimepanemise ajal ei olnud võimeline aru saada oma teo keelatuses või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtima seoses vaimuhaigusega, ajutise raske psüühikahäirega, nõrgamõistuslikkusega, nõdrameelsusega või muu raske psüühikahäirega.¹⁶³ Kui kohtul tõusetub vastav kahtlus, määrab kohus isiku suhtes kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi, mis annab vastuse, kas esineb mõni selline häire või haigus, mis välistab kriminaalvastutuse kandmise.¹⁶⁴

¹⁶² Vestluse üleskirjutus autori valduses

¹⁶³ Karistusõigusseadustik.– RT I, 12.12.2024, 6. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv>

¹⁶⁴ E-kiri töö autori valduses

KOKKUVÕTE

Magistritööga sooviti välja selgitada, kas ja kuidas Eesti õigussüsteemis hinnatakse noore täiskasvanu vaimset ja sotsiaalselt arengut. Magistritöös püstitati mitu uurimisküsimust, millele püüti töös vastuseid leida. Töö teoreetilise poolega soovis töö autor vastata uurimisküsimustele, kuidas mõjutab noorte täiskasvanute aju areng nende otsustusvõimet ja vastutustundlikkust ning kas noore inimese aju on 20. eluaasta lõpuks täielikult välja arenenud. Täiendavalt esitati uurimisküsimuseks töö teoreetilise poole osas, kuidas mõjutab noore täiskasvanu psühholoogiline ja emotsionaalne areng nende otsuseid ning kuidas mõjutavad sotsiaalsed ja psühholoogilised tegurid nende käitumist? Magistritöö empiirilise poolega tahtis autor vastust leida uurimisküsimustele, kas ja kuidas hinnatakse Eesti õigussüsteemis noorte täiskasvanute sotsiaalse ja vaimse arengu taset KarS § 87 lg 7 kohaldamisel. Lisaks töö kirjutaja välja uurida praktikute seisukohta selle osas, mis vanuses inimese peaks käsitlema noore täiskasvanuna.

Käesoleva magistritöö teoreetiline pool koosneb neljast peatükist, kus käsitleti noore täiskasvanu arengut. Analüüsi noore inimese aju arengut ja küpsust, identiteedi kujunemist, inimese emotsionaalset küpsust ja iseseisvumist. Teoreetilise osa eesmärgiks oli välja selgitada, et kas see, kui praegu käsitleb Eesti õigussüsteem noort täiskasvanut kui inimest vanuses 18-20 eluaastat, on kooskõlas noore inimese tegeliku arengutasemega või on alust käsitleda inimest noore täiskasvanuna kuni 25 aastaseks saamiseni? Teoreetilise osa keskne küsimus oli see, kuidas hinnatakse Eesti õigussüsteemis noorte inimeste sotsiaalselt ja vaimset taset.

Viimaste aastakümnete teadusuuringutest tuleneb selge arusaam, et inimese areng ei lõpe saades 18 aastat vanaks, aga see ei ole ka tänapäeva Eesti õiguskorras kahtluse all. Teadusuuringutega on aktsepteeritud, et noore inimese areng jätkub vähemalt kuni ajani, mil isik saab 25 aastat vanaks. See teadmine on oluline, kui arutleda selle üle, kuidas peaks õigussüsteem kohtlema noori, kes on küll täisealised, kuid ei ole veel täielikult küpsed. Traditsiooniline piir noore inimese ja täiskasvanu vahel, mis on sageli 18 eluaastat, ka 21 eluaastat, ei arvesta täielikult inimese neuropsühholoogilise ja emotsionaalse arenguga. See tähendab, et inimene ei ole selleks ajaks piisavalt vaimselt arenenud, et teda saaks käsitleda kui inimest, kes mõistab asju täiskasvanu tasemel.

Inimese aju arengule ei saa panna konkreetset piiri, kuid on ilmselge, et noore inimese ei ole 21. eluaastaks täielikult küpseks saanud, kuivõrd aju areneb vähemalt 25 eluaastani. Viimasena küpseb prefrontaalne ajukoor, mis on aju osa, mis vastutab eelkõige otsuste tegemise, impulsside kontrolli, empaatia ja sotsiaalse mõistmise eest. Enne aju täielikku küpsemist on inimene enam mõjutatav väliste stiimulite poolt, milleks eelkõige on eakaaslaste surve. Ka on noor inimene kergemini mõjutatav emotsioonidest, ta on impulsiivsem ja valmis rohkem riskialtimalt käituma. Kuni 25. eluaastani kujuneb ka inimese identiteet, mis tähendab, et noor inimene alles otsib oma kohta elus, loob oma enese väärtushinnanguid, arendab eneseteadlikkust, millest tulenevalt võib samuti olla tema käitumine sõltuv välisest keskkonnast. Emotsionaalne küpsus on samuti ajas arenev, oskus käituda tugevate tunnetega ja emotsioonidega, tulla toime frustratsiooniga. Noor inimene ei oska veel ette näha oma tegude pikaajalisemaid tagajärgi ega kaaluda eetilisi ja sotsiaalseid aspekte erinevate võimalike valikute puhul. Noor täiskasvanu alles iseseisvub, eelkõige tänapäeva ühiskonnas, kus näiteks haridustee pikeneb, pere loomine toimub hiljem ja majanduslik sõltumatus saabub hilisemas eas. See tähendab, et ta ei ole veel saavutanud sellist elulist küpsust, mis võimaldaks noort täiskasvanut võrdsustada vanemate täiskasvanutega, kuna ta ei ole saavutanud sõltumatust ega võimet teha vastutustundlikke ja läbimõeldud eetilisi valikuid elus.

Kõiki eeltoodud arengulisi aspekte arvesse võttes leiab töö autor, et noori tuleks kuni 25. eluaastani käsitleda õigussüsteemis eraldi täiskasvanutest ja pigem sarnaselt alaealistega. See ei tähenda noore õigusrikkuja suhtes leebust, küll aga individuaalsemat ja arengukesksemat kohtlemist. Noored on vastuvõtlikumad positiivsetele mõjutustele ja rehabilitatsioonile. Kuritegevus noores eas võib olla ajutine nähtus ning õigel hetkel sekkudes on võimalik vältida kuritegevuse mustri kinnitumist. Õigussüsteemis peaks kuni noore inimese vähemalt 25 aastaseks saamiseni võimaldama tema suhtes enam toetavaid, taastavaid ja tema arengut soodustavaid meetmeid, lähtudes tema individuaalsetest arengulistest vajadustest.

Magistritöö empiiriline pool koosnes kahest peamisest osast, millest ühes käsitles autor noore täiskasvanu arengulise taseme hindamist ja menetlejate väljaõppe vajadust. Teises osas analüüsis praktikute seisukohti noore täiskasvanu vanusepiiri tõstmise osas. Ühtlasi uuris töö autor kohtupraktikat ja üldiselt menetlejate arvamusi KarS § 87 lg 7 alusel mõjutusvahendi kohaldamise osas. Empiirilise osa keskseks eesmärgiks oligi teada saada kohtunike ja erikonsultantide seisukoht mõjutusvahendi kohaldamise osas noorele täiskasvanule, sh vanusepiirangu osas ehk kas noor

inimene, olles näiteks 22 aastat vana, saab aru oma tegudest, toime panemise põhjustest jmt. Töö autor käsitles ka üldiselt mõjutusvahendi kohaldamise võimalikkuse positiivseid ja negatiivseid külgi.

Kohtunike ja erikonsultantide seisukohtadest selgus, et noorte täiskasvanute puhul peetakse äärmiselt oluliseks individuaalset lähenemist. Noore inimese areng on mitmetasandiline, mistõttu tegude motiivide ja juurpõhjuste mõistmine nõuab süvitsi minevat analüüsi. Oluline oleks hinnata iga juhtumit eraldi, et mõista, millisel arengutasemel on noor inimene kuriteo toimepanemise hetkel olnud. Üheks keskseks küsimuseks kujunes ka see, kas kohtueelse ettekande koostamine peaks olema noore täiskasvanu puhul kohustuslik, millele otsust vastust töö kirjutamise käigus ei saadud. Leiti, et kohtueelse ettekande kohustus võiks olla põhjendatud, sest see võimaldaks paremini hinnata noore isiku tausta, vajadusi ja rehabilitatsioonivõimalusi. Eeltoodut arvasid eelkõige kohtunikud, kuna nemad ei oma konkreetse noore inimesega varasemalt kokkupuudet, kuid peavad samuti mõistma noore arengutaset ja -vajadusi. Teisalt kohtusse saabuvas materjalis noore täiskasvanu puhul sageli tema arengutaset hinnata võimaldav materjal puudub. Samuti toodi välja, et noore täiskasvanuga tegelev menetleja peab tundma noorte arengut ja omama selles vallas erialast ettevalmistust ja kogemust, kuna vaid nii on võimalik langetada õiglane ja arengut toetav otsus. Võimaliku variandina pakuti välja spetsialiseerumine noortele täiskasvanutele, nagu praegu on kohtunikud spetsialiseerunud alaealistele.

Arutelude käigus leidsid nii kohtunikud kui ka erikonsultandid, et peaks tõstma noore täiskasvanu vanusepiiri kuni 25. eluaastani. Selle seisukoha aluseks toodi teadusuuringud, mille kohaselt aju, eriti prefrontaalne ajukoor – vastutav otsustusvõime, impulsside kontrolli ja sotsiaalse mõistmise eest – ei ole enne 25. eluaastat täielikult välja arenenud. Samuti rõhutati, et paljud noored, kes kohtusse satuvad, elavad veel vanematega või on muul viisil, näiteks haridustee pooleli jäämise, töötuse või muude sotsiaalsete raskuste tõttu jäänud teistest eakaaslastest sotsiaalselt ja majanduslikult maha. Seetõttu ei saa neid käsitleda samadel alustel nagu noori, kes on arengutasemelt samal tasemel kui täiskasvanuid. Ühtlasi rõhutati, et noortega töötavad ametnikud, olgu need kohtunikud, prokurörid või kriminaalhooldusametnikud, peaksid olema eraldi spetsialiseerunud noortega või alaealistega töötamisele või omama selles valdkonnas varasemat kogemust, kuna erinevate põhimõtete kohaselt tuleks noori täiskasvanuid käsitleda pigem alaealistele sarnasel viisil. Rõhutamist väärrib, et noore täiskasvanu vanuselise määratluse

tõstmisega jääb kohtule diskretsiooniõigus otsustamaks, kas KarS § 87 lg-t 7 kohaldada ning kas isikule on alust mõjutusvahendit kohaldada.

Ühe seadusandliku muudatusettepanekuna pakuti välja KarS § 87 lg 7 sõnastuse muutmist, kus praeguse „sotsiaalse ja vaimse arengu“ hindamise asemel võiks hinnata „sotsiaalset või vaimset arengut“. Selline sõnastus võimaldaks suuremat paindlikkust ning avaks rohkem võimalusi kohelda noort täiskasvanut alaealisega sarnastel alustel, arvestades, et noor inimene ei pruugi olla kõikide valdkondades sarnasel tasemel edasi arenenud. Laiemaks arutelupunktiks oli ka üldine eeldus, et kuni 25. eluaastani ei mõista noor inimene oma tegude tagajärgi täiskasvanuga võrreldaval tasemel, mis toetab ideed muuta KarS § 87 lg 7 sõnastus alternatiivseks.

KarS § 87 lg 7 peeti positiivseks ja alakasutatuks võimaluseks, mille tulemusel saab noor inimene võimaluse end muuta, oma käitumist parandada nii, et vastav märge ei jääks karistusregistrisse ning tegu poleks arvestatav korduvusena. Selle paragrahvi rakendamine annab noorele võimaluse parandada oma käitumist ilma, et see määratleks tema tulevikku. Samas toodi probleemina esile tagasiside puudumine. Sageli puudub kohtunikul ülevaade sellest, kas ja kuidas mõjutusvahendid tegelikult täidetakse, kuid teadmine võimaldaks kogemusena õppida tulevikuks. Kuna mõjutusmeetmetest kasutatakse tihti käitumiskontrolli, on selles võtmeroll kriminaalhooldusametnikel. Olulisteks panustajateks peeti ka erikonsultante, kes vajadusel toetavad noori kõnede ja nõustamise kaudu, et noorele inimesele kohaldataks just temale sobivaim mõjutusvahend ning ta saaks tegelikult oma käitumist muuta ning mõista toimepandu tähendust.

Magistritöö autor leiab, et KarS § 87 lg 7 alusel noorele täiskasvanule mõjutusvahendi kohaldamine täidab oma eesmärgi osaliselt, kuivõrd praegune seadus võimaldab seda kohaldada vaid noorte suhtes, kes on teo toimepanemise hetkel kuni 21 aastat vanad. Vanusepiiri, mis võimaldaks mõjutusvahendit kohaldada, tuleks tõsta kuni 25. eluaastani, sest teadusuuringutest, ka praktikute seisukohtadest ilmneb, et noor inimene ei ole 21. eluaastaks arenguliselt täiskasvanuga samal tasemel. Ka täidaks see rohkem oma eesmärgi, vähendaks inimeste retsidiivsusrisiki, kui noorte inimeste suhtes kohaldataks rohkem taastavat õigust sõltuvalt nende individuaalsest arengutasemest. Küsimuse all oli ka see, kas kohtueelne ettekanne peaks olema sarnaselt alaealisele ka noore täiskasvanu puhul kohustuslik. Töö autor leiab, et see sõltub mitmest tegurist. Kui noorte alaealistega tegeleksid menetlejad, kes on spetsialiseerunud noortele

täiskasvanutele, miskaudu omavad rohkem kogemust noortega tegelemisel ja oskavad hinnata paremini seda, mis sõltuvalt noort inimest kuritegu toime panema ajendanud juurpõhjustest aitaks teda suunata õiguskauale tee, siis ei peaks olema kohtueelne ettekanne kohustuslik. Ka toetab seda erikonsultantide mudel, kes vajadusel suhtlevad kohtueelselt noorega ja temaga seotud isikutega, et aru saada tema arengutasemest ning tema jaoks parim mõjutusvahend.

Üheks alternatiiviks, mis juhul ei peaks olema kohtueelne ettekanne kohustuslik oleks ka see, kui muudetakse seaduse sõnastust selliselt, et mõjutusvahendit noorele täiskasvanule kohaldataks vaid tulenevalt tema vanusest, mis tähendaks, et ta oleks teo toime panemise hetkel kuni 25 aastat vana või siis sõnastataks säte ümber selliselt, et mõjutusvahendi kohaldamiseks peab sotsiaalne või vaimne areng olema täiskasvanu arengule mitte vastav. Siinkohal kirjutaja nõustub ühe konsultandi seisukohaga, et kui noor inimene on n-õ „puhas leht“, kel varasemalt probleeme pole politsei ega kohaliku omavalitsuse tasandil olnud, siis pole kriminaalhooldajal kohtueelsesesse ettekandesse väga midagi ka kirjutada. Siiski, kui noore inimese poolt toime pandud tegu on olnud piisavalt raske, et peetakse vajalikuks asja kohtusse saatmist, kasvõi n-õ hoiatamise eesmärgil, siis see tähendaks, et KarS § 87 lg 7 kohaldamine konkreetsel juhul ei olekski võimalik.

Töö autor leiab, et eelmainitud muudatused aitaks kaasa sellele, et noort täiskasvanut, kes oleks sattunud seaduse pahuksisse, oleks võimalik parem rehabiliteerida ilma, et võidaks ära rikkuda tema tulevik sõltuvalt tegudest, mis on toime pandud tema noorusaja valikute ja arengutaseme tõttu. Magistritöö autor soovib, et noorte täiskasvanute puhul tuleks õigussüsteemi lähenemisviisi arendamiseks teha seadusandlikke muudatusi, et arvestada teaduslike teadusuuringutega, miskaudu soodustada noorte rehabilitatsiooniprotsessi.

SUMMARY

The general aim of this master's thesis was to analyze the development of young adults and determine at what age a young person can be considered an adult. The thesis sought to explore how and whether the Estonian legal system assesses the mental and social development of young adults. The master thesis set out several research questions that were tried to find answers in the work. The theoretical part of the thesis sought to answer questions about how the development of young adults' brains affects their decision-making and responsibility, and whether the brain of a young person is fully developed by the end of the 20th year of life. Additionally, research questions were posed regarding how psychological and emotional development influences the decisions of a young adult and how social and psychological factors affect their behavior. The empirical part of the thesis aimed to answer the questions of whether and how the Estonian legal system assesses the social and mental development of young adults when applying § 87 (7) of the Penal Code. Furthermore, the writer wanted to investigate the practitioners' opinions on what age a person should be considered a young adult.

The theoretical part of this master's thesis consists of four chapters, which discuss the development of young adults. The development of the young person's brain and maturity, identity formation, emotional maturity, and independence were analyzed. The theoretical part was intended to find out that if the Estonian legal system currently regards a young adult as a person between 18 and 20 years of age, is consistent with the actual level of development of a young person, or is there a basis to treat a person as a young adult until the age of 25? The central question of the theoretical part was how the socially and spiritual level of young people is assessed in the Estonian legal system.

Recent decades of scientific research have shown a clear understanding that human development does not end upon turning 18, though this is not in question in the current Estonian legal framework. Research has shown that a young person's development continues at least until the age of 25. This knowledge is important when discussing how the legal system should treat young people who are of legal age but are not yet fully mature. The traditional boundary between a young person and an adult, often set at 18 or 21, does not fully account for a person's neuropsychological

and emotional development. This means that a person is not sufficiently mentally developed by this age to be treated as one who understands things on an adult level.

The development of the human brain cannot be given a specific age boundary, but it is clear that a young person is not fully mature by the age of 21, as the brain continues to develop until at least the age of 25. The prefrontal cortex, responsible for decision-making, impulse control, empathy, and social understanding, matures last. Before the brain is fully developed, a young person is more susceptible to external influences, especially peer pressure. They are also more emotionally influenced, impulsive, and willing to take more risks. A person's identity is also still developing until the age of 25, meaning that a young person is still searching for their place in life, building their self-esteem, and developing self-awareness, which can make their behavior dependent on the external environment. Emotional maturity also develops over time, including the ability to handle strong emotions and frustration. A young person does not yet foresee the long-term consequences of their actions or weigh the ethical and social aspects of different choices. A young adult is still becoming independent, especially in today's society, where the education path is longer, starting a family occurs later, and financial independence comes later. This means that they have not yet achieved the life maturity that would allow them to be treated as equal to older adults, as they have not reached independence or the ability to make responsible and thoughtful ethical choices.

Considering all the aforementioned developmental aspects, the author of the thesis believes that young people should be treated separately from adults in the legal system until the age of 25, and more similarly to minors. This does not mean leniency towards young offenders, but rather a more individualized and developmentally focused approach. Young people are more receptive to positive influences and rehabilitation. Crime at a young age can be a temporary phenomenon, and timely intervention can prevent criminal behavior from becoming a pattern. The legal system should, at least until the young person turns 25, allow for more supportive, restorative, and developmentally beneficial measures based on their individual developmental needs.

The empirical part of the thesis consisted of two main parts. In one part was addressed the assessment of young adults' developmental levels and the need for training for practitioners. In the second part was analyzed practitioners' opinions on raising the age limit for young adults. The author of the thesis also examined case law and the general opinion of practitioners regarding the

application of § 87 (7) of the Penal Code. The main objective of the empirical section was to understand the views of judges and specialized consultants on applying restorative measures to young adults, including the age limit issue. The author of the thesis also discussed the positive and negative aspects of applying restorative measures.

From the opinions of judges and specialized consultants, it emerged that an individualized approach is extremely important for young adults. The development of a young person is multi-layered, and understanding the motives and root causes of their actions requires in-depth analysis. It is essential to assess each case individually to understand at what developmental level the young person was at the time of committing the offense. One of the central questions was whether a pre-trial report should be mandatory for young adults. It was found that such a requirement could be justified, as it would allow a better assessment of the young person's background, needs, and rehabilitation possibilities. This was particularly emphasized by judges, who do not have prior contact with the young person and therefore need to understand the young person's developmental level and needs. The above was thought above all by the judges, since they do not have previous exposure to a particular young person, but also need to understand the level and needs of the young person's development. On the other hand, in the material arriving at the court in the case of a young adult, there is often no material that can assess his level of development. It was also pointed out that the processing agent dealing with a young adult must know the development of young people and have professional preparation and experience in this area, since only in this way can a fair and pro-development decision be made. A specialization for young adults was proposed as a possible option, as currently the judges specialize in minors.

In discussions, both judges and specialized consultants found it appropriate to raise the age limit for young adults to 25 years. This position was based on scientific research indicating that the brain, especially the prefrontal cortex – responsible for decision-making, impulse control, and social understanding – is not fully developed until the age of 25. It was also emphasized that many young people who end up in court are still living with their parents or are otherwise socially and economically behind their peers, due to unfinished education, unemployment, or other social issues. Therefore, they cannot be treated on the same terms as those whose development is at the same level as that of adults. Furthermore, it was emphasized that officials working with young people – whether judges, prosecutors, or probation officers – should be specialized in working

with minors or young adults or have experience in this field, as young adults should be treated more similarly to minors. It is worth emphasizing that by raising the age definition of a young adult, the right of discretion remains with the court to decide whether to apply § 87 (7) of the Penal Code and whether there are grounds to apply the instrument of influence to the person.

One legislative change proposal was the modification of the wording of § 87 (7) of the Penal Code, where instead of assessing “social and mental development,” the law could assess “social or mental development.” This wording would allow for more flexibility and open up more possibilities for treating young adults similarly to minors, considering that development may not be equally advanced in all areas. A broader discussion point was the general assumption that until the age of 25, a young person does not understand the consequences of their actions at the same level as an adult, which supports the idea of a more developmentally focused approach in the legal system.

Section 87 (7) of the Penal Code was considered a positive but underused tool, which allows a young person to make amends without it remaining on their criminal record and being considered as a repeat offense. The application of this paragraph provides a young person with the opportunity to improve their behavior without it defining their future. However, the lack of feedback was raised as a problem – judges often do not have an overview of whether and how restorative measures are actually implemented. Since behavioral control is often used as a restorative measure, probation officers play a key role in this process. Specialized consultants, who support young people through calls and counseling, were also seen as important contributors, as they help determine the most suitable restorative measure for the young person and ensure that they can change their behavior and understand the meaning of their actions.

The author of the thesis finds that applying restorative measures to a young adult under § 87 (7) of the Penal Code only partially fulfills its objective, as the current law applies only to those who are up to 21 years old at the time of committing the offense. The age limit for applying restorative measures should be raised because research and practitioners’ opinions show that a young person is not developmentally at the same level as an adult by the age of 21. It would better serve its purpose and reduce the risk of recidivism if more restorative measures were applied to young people, depending on their individual developmental level. The question of whether a pre-trial report should be mandatory for young adults, similarly to minors, was also discussed. The author

of the thesis believes that this depends on several factors. If practitioners who specialize in working with young adults are involved, they would have more experience working with young people and would better understand what interventions would help guide the young person on the right path. Therefore, a pre-trial report should not be mandatory. Another alternative would be to change the law's wording so that restorative measures are applied to young adults based solely on their age, meaning they would be up to 25 years old at the time of committing the offense, or the provision could be reworded to say that the application of restorative measures requires social or mental development to be less advanced than that of an adult. The author believes that these changes would help ensure that young adults who have come into conflict with the law are rehabilitated without compromising their future due to decisions made during their youthful period. The author of the thesis recommends that legal reforms be made in the treatment of young adults in the legal system to reflect scientific research and facilitate the rehabilitation process of young people.

LÜHENDITE LOETELU

1. AMVS - alaealise mõjutusvahendite seadus
2. KarS – karistusseadustik
3. KOVVS – kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus
4. KrHS – kriminaalhooldusseadus
5. KrMS – kriminaalmenetluse seadustik
6. LasteKS – lastekaitse seadus
7. PGS – põhikooli- ja gümnaasiumiseadus
8. PKS – perekonnaseadus
9. RT – Riigi Teataja
10. TrtRnKo – Tartu Ringkonnakohtu otsus
11. TsÜs – tsiviilseadustiku üldosa seadus

KASUTATUD ALLIKAD

Normatiivaktid

1. Karistusõigusseadustik.– RT I, 12.12.2024, 6. Arvutivõrgus:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv>
2. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus. – RT I, 24.05.2024, 5. Arvutivõrgus:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/KOVVS>
3. Kriminaalhooldusseadus. – RT I, 14.03.2025, 25. Arvutivõrgus:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/114032025025?leiaKehtiv>
4. Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 17.04.2025, 6. Arvutivõrgus:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/106012016019?leiaKehtiv>
5. Lastekaitse seadus. – RT I, 31.12.2024, 23. Arvutivõrgus:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/131122024023?leiaKehtiv>
6. Perekonnaseadus. – RT I, 06.07.2023, 7. Arvutivõrgus:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/127062012012?leiaKehtiv>
7. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. – RT I, 26.04.2024, 12. Arvutivõrgus:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/111032015016?leiaKehtiv>

8. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 31.12.2024, 48. Arvutivõrgus:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/131122024048?leiaKehtiv>

Kohtulahendid

9. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-1133
10. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-1595
11. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-2979
12. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-3006
13. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-3251
14. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-4872
15. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-5545
16. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-6117
17. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-9823
18. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-21-1430
19. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-21-2290
20. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-21-6573
21. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-22-3084
22. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-22-5142
23. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-22-5205
24. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-22-7671
25. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-23-219
26. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-24-3166
27. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-24-3546
28. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-24-390
29. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-24-792
30. Harju Maakohtu Tallinna kohtumaja kohtuotsus 1-19-6333
31. Pärnu Maakohtu Haapsalu kohtumaja kohtuotsus 1-23-3799
32. Pärnu Maakohtu Kuressaare kohtumaja kohtuotsus 1-19-3491
33. Pärnu Maakohtu Kuressaare kohtumaja kohtuotsus 1-22-4608
34. Pärnu Maakohtu Kuressaare kohtumaja kohtuotsus 1-22-5243
35. Pärnu Maakohtu Kuressaare kohtumaja kohtuotsus 1-24-2557

36. Pärnu Maakohtu Rapla kohtumaja kohtuotsus 1-23-4782
37. Tartu Maakohtu Jõgeva kohtumaja kohtuotsus 1-20-4098
38. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-19-9854
39. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-20-7042
40. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-20-7042
41. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-21-2120
42. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-21-6419
43. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-22-1972
44. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-22-2113
45. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-22-6501
46. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-23-1222
47. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-23-2905
48. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-23-4904
49. Tartu Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-23-642
50. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-19-2958
51. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-19-2958
52. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-20-1449
53. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-21-607
54. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-21-607
55. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-22-5876
56. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-22-6054
57. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-22-7666
58. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-22-903
59. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-23-4904
60. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsus 1-24-1164
61. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsused 1-20-6912
62. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja kohtuotsused 1-21-607
63. Tartu Maakohtu Võru kohtumaja kohtuotsus 1-16-6246
64. TlnRkKm 1-18-2424
65. TlnRnKm 1-18-8003
66. TrtRnKm 1-21-8862

67. TrtRnKm 1-14-10433
68. TrtRnKm 1-18-818
69. TrtRnKo 4-22-1237
70. Viru Maakohtu Jõhvi kohtumaja kohtuotsus 1-24-4933
71. Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus 1-20-7942
72. Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus 1-21-1182
73. Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus 1-21-3217
74. Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus 1-21-565
75. Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus 1-21-750
76. Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus 1-21-7942
77. Viru Maakohtu Narva kohtumaja kohtuotsus 1-22-7032
78. Viru Maakohtu Rakvere kohtumaja kohtuotsus 1-24-19
79. Viru Maakohtu Rakvere kohtumaja kohtuotsus 1-24-5795
80. Viru Maakohtu Tartu kohtumaja kohtuotsus 1-20-7942, p 2

Kirjandus

81. Ajayi, J. Jean Piagets theory of Cognitive Development. Ladoke Akintola University of Technology, 2024.
82. Arnett, J. J. Emerging Adulthood. A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties.. National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information. PubMed, 2000.
83. Basáñez, M. A world of three cultures: honor, achievement and joy. New York: Oxford University Press, 2016.
84. Blakemore, S-J, jt. Development of the adolescent brain: implications for executive function and social cognition. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 47:3, 2006.
85. Casey, B. J, jt. The adolescent brain. National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information. PubMed, 2008, lk 63.
86. Cherry, K. Identity vs. Role Confusion in Psychosocial Development. Psychosocial Development Guide. 2023. Arvutivõrgus: <https://www.verywellmind.com/identity-versus-confusion-2795735>

87. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice, 2003. Arvutivõrgus – <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063>
88. Dayan, J, jt. Adolescent brain development, risk-taking and vulnerability to addiction. National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information. PubMed, 2010.
89. Eesti Statistika. Esimene laps sünnib perre üha hiljem. Statistikaamet, 2018. Arvutivõrgus. <https://stat.ee/et/uudised/2018/07/03/esimene-laps-sunnib-perre-uha-hiljem>
90. Eesti Statistika. Noored Statistikaamet. Arvutivõrgus. <https://stat.ee/et/avastatistikat/valdkonnad/heaolu/noored>
91. Farrington, D. P, jt. Young Adult Offenders. The Need for More Effective Legislative Options and Justice Processing. Criminology and Public Policy, volume 11, Issue 4, 2012.
92. Fernandez-Berrocal, P., Extremera, N. Emotional intelligence: A theoretical and empirical review of its first 15 years of history. National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information. PubMed, 2006.
93. Fleck, A. Americans Are Getting Married Older Than Ever. Statista, 2023. Arvutivõrgus: <https://www.statista.com/chart/7031/americans-are-tying-the-knot-older-than-ever/>
94. Haridus- ja Noorteamet. Programm noortele, kes ei õpi ega tööta, 2025. Arvutivõrgus: <https://harno.ee/stipendiumid-ja-toetused/noortevaldkonna-toetused/programm-mittetootavatele-ja-oppivatele-noortele>
95. Harter, S. The principles of the self: A development perspective. New York: Guilford Press, 1999.
96. Hofstede, G., jt. Cultures and organizations: software of the mind: intercultural cooperation and its importance for survival. New York: McGraw-Hill, 2010. f Hofstede, G., jt. Cultures and organizations: software of the mind: intercultural cooperation and its importance for survival. New York: McGraw-Hill, 2010.
97. Howard League for Penal Reform. Sentencing Young Adults. Making the case for sentencing principles for young adults, The Howard League for Penal Refrom and Transition to Adulthood (T2A) Alliance, 2018.

98. Inglehart, R. Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
99. Justiits- ja Digiministeerium. Noorte korduvkuritegevuse ennetamine. Tallinn, 2025. – Arvutivõrgus: <https://www.justdigi.ee/noorte-oigusrikkujate-retsidiivsuse-vahendamine>
100. Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2023. Tallinn, 2023. – Arvutivõrgus: <https://www.justdigi.ee/kuritegevus2023/>
101. Kriminaalpoliitika. Eestis luuakse alaealiste õigusrikkujate erikohtlemise süsteem. Tallinn, 2017. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kriminaalpoliitika/eestis-luuakse-alaealiste-oigusrikkujate-erikohtlemise-susteem>
102. Kurg, K. Aju areng jätkub ka kahekümnendates eluaastates, 2011. Arvutivõrgus: <https://novaator.err.ee/248941/aju-areng-jatkub-ka-kahekumndates-eluaastates>
103. Kuurme, K. Identiteedi motiivid noorukieas. Magistritöö. Tartu: 2009. - Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/f207ea4d-ac5a-43ab-82ff-b0d7ced7b6e7/content>
104. Lapse õiguste konventsioon, RT II 1996, 16, 56.
105. Lapsesõbralik menetlus. Kuriteo toime pannud alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses.. Arvutivõrgus: <https://lapsesobralikmenetlus.just.ee/et/spetsialistile-lapsesobraliku-menetluse-juhised/kuriteo-toime-pannud-alaealiste-erikohtlemine>
106. Lastekaitseadus. Eelnõu. – Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f3beec87-7eaf-4aad-afa0-aacbdde93a4c/>, lk 1.
107. Marcia, J. E. Identity and Psychosocial Development in Adulthood. An International Journal of Theory and Research, Volume 2, 2002, lk 12-13.
108. Marcia, J. E., jt. Ego idetity: A handbook for Psychosial Reserach. New York: Springer-Verlag, 1993.
109. Markina, A, jt. Noorte õigusrikkujate uuring. Lõpparuanne. Tartu: Justiitsministeerium, 2021. Arvutivõrgus: https://skytte.ut.ee/sites/default/files/2022-04/noorte_oigusrikkujate_uuring_lopparuanne_22.10.2021.pdf

110. Pakpahan, F. H, jt. Theory Of Cognitive Development By Jean Piaget. Journal of Applied Linguistics. Vol. 2 No. 2, 2022.
111. Penu, M. Marten Penu: „Hetkest, mil kleebime noorele külge templi „laisk“ või „saamatu“ hakkab ta seda võtma oma identiteedi osana. Haridus- ja Noorteamet, 2024. Arvutivõrgus: <https://blogi.harno.ee/marten-penu-hetkest-mil-kleebime-noorele-kulge-templi-laisk-voi-saamatu-hakkab-ta-seda-votma-oma-identiteedi-osana/>
112. Prokuratuur. Noorte täiskasvanute erikohtlemine – uus suund prokuratuuris. Prokuratuur: prokuratuuri aastaraamat, 2024. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2024/noorte-taiskasvanute-erikohtlemine-uus-suund-prokuratuuris>
113. Prokuratuur. Noorte täiskasvanute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtted. Prokuratuur, 2024. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/inline-files/Noorte%20t%C3%A4iskasvanute%20kohtlemise%20ja%20%C3%BChitse%20karistuspraktika%20p%C3%B5him%C3%B5tted.pdf>
114. Psühhosotsiaalne areng. Mida tähendab psühhosotsiaalne areng? Kuidas mõjutab keskkond inimese arengut? Kuidas mõjutab kasvatus ja õpetus inimese arengut? Arvutivõrgus: <https://sites.google.com/view/inimese-elukulg-ja-areng/arenguteooriad/ps%C3%BChhosotsiaalne-areng>
115. Pärnumaa Kutsehariduskeskus. Õppematerjal. Inimese elukulg. Arvutivõrgus: https://www.hariduskeskus.ee/opiobjektid/elukulg/?T%C3%84ISKASVANUIGA__VA RAJANE_T%C3%84ISKASVANUIGA
116. Rezsahazy, R. Values, Sociology of. Smelser, N. J., Baltes, P. B. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (16153–16158). Oxford: Elsevier Science Ltd, 2001.
117. Rocque, M., jt. Age and Crime. The Encyclopedia of Crime and Punishment, first edition. John Wiley and Sons, Inc, 2016.
118. Royal College of Psychiatrists. Written evidence submitted by the Royal College of Psychiatrists to the young adult offenders inquiry, HC 937, 13, 2015.
119. Schwartz, S. J., jt. Identity and Agency in Emerging Adulthood: Two Developmental Routes in the Individualization Process, Youth and Society, 2005.

120. Sootak, J; Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2021. Arvutivõrgus: https://karistusseadustik.juuraveeb.ee/sisu/44058/_87_alaealisele_ja_noorele_taiskasvanule_kohaldada
121. Sotsiaalkindlustusamet. Noortegarantii tugisüsteem. Arvutivõrgus: <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/ngts>
122. Stamm, A. A. Young Adults Are Different, Too: Why and How We Can Create a Better Justice System for Young People Age 18 to 25. Texas Law Review, volume 95, 2017.
123. Steinberg, L. Adolescent Brain Science and Juvenile Justice Policymaking. Psychology, Public Policy and Law 23(4), lk 418.
124. STEP. Töö otsib tegijat. STEP-programm annab sulle iseseisvuse ja kindlustunde. Arvutivõrgus: <https://step.ee/>
125. Tamm, N. Identiteedi mõistest läbi erinevate teooriate. Tallinna Ülikool. Arvutivõrgus: <https://andragoogika.tlu.ee/identiteedi-moistest-labi-erinevate-teooriate/>
126. Tuulik, M. Kas paksem ajukoor on parem ehk mis on inimliku intelligentsi ja mõtlemise alus? Õpetajate leht, 2017. Arvutivõrgus: <https://opleht.ee/2017/10/kas-paksem-ajukoor-on-parem-ehk-mis-on-inimliku-intelligentsi-ja-motlemise-alus/>
127. Waterman, A. S. Identity development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review of research, Developmental Psychology, College of New Jersey, 1982.
128. Vogel, J. European Welfare regimes and the transition to adulthood: A comparative and longitudinal perspective. Social Indicators Research, Volume 59, 2002.